

ЧЛАНЦИ

Соња ТОМОВИЋ-ШУНДИЋ*

ПЕТАР ПРВИ, СВЕТАЦ И ВЛАДАР

Дешава се ријетко или готово никад у исто вријеме да владар једног народа још за живота буде и светац као што се десило у случају митрополита црногорског Петра I Петровића Његоша. Петар I је значајна фигура у нашој новијој историји, даровит као државник и војсковођа, mudar као миротворац на челу Црногорске митрополије, оштроуман као писац и пророк, једном ријечју личност богата духовним даровима. И у самој необичној лози Петровића, Петар I је необичан. И у тој, духовним врлинама обдареној породици, светитељ је изузетан, заслужан да спонтано од свога народа буде прозван светим. Његови славни претходници, владика Сава и владика Василије, такође су мисионари, управљачи и писци а наследник на светом трону Његош ненадмашан у умним способностима и књижевном таленту. Али посебност светог Петра, чији су земни остаци, као и бираним Црногорцима похрањени у топлој окриљу Цетињског манастира да почива у миомирису воштаница, извире из једне дубље законитости природе која чини да су само неки од нас изабрани да буду свети. Тако ће ореол светости обиљежити његову историјску мисију а једноставност чисте апостолске мудрости, искуствено потврђене, показивати дјејство на Црногорце све до данашњих времена. Ријеч Петра I била је моћна сила, јединствена воља за, како је сам рекао, ”привести непокорне на послушаније”. У тој ријечи садржана је моћ старих пророка који су објавили морални закон и указали појединцима и народима на исправан пут врлине.

Петар I задужио је нашу историју, политичко-правну мисао и књижевност. Но, поред тога, Свети Петар Цетињски био је мудрац чија мисаоност, иако није изграђена као теоријски систем, има неспорну практичну вриједност. Петар I ће у оквирима хришћанске филозофије исказати своје најдубље разумијевање закона живота, тежећи прије све-

* Аутор је ванредни професор на Факултету политичких наука у Подгорици.

га не толико интелектуалном умовању колико разборитом понашању у конкретним животним ситуацијама. Полазећи од темељних моралних вриједности он сам је истакао далекосежне закључке о смислу свог владарског залагања, записујући са пророчком једноставношћу ријечи: ”Свако знаде труд мој ... за народ црногорски и брдски и за хришћанску вјеру”. Цијели живот Свети Петар је посветио унапређивању општих послова, усавршавању унутрашњег јединства, ширењу граница Црне Горе, заборављајући на личну корист. Као аскета и човјек личне чистоте претпоставио је јавно добро свакој користољубивости, указујући да су норме здравог живота скопчане са моралним дужностима. Петар I схватио је смисао политике, на суштински начин, а ослобођен приземних интереса сав свој живот ставио је у службу народног добра. Никад се у историји Црне Горе није догодило да један владар толико зађе у народну душу, заплијени срце обичног човјека, као што је то пошло за руком хришћанском светитељу Петру I. Тако изгледа да је онај тајновити склад између владара и народа, утемељен на унутрашњем споразумијевању, остварен у једном тренутку наше историје, суштински непоновљив.

Петар I је по свом поријеклу и образовању био изнад свог народа а по својој племенитости и честитости његов неразлучиви дио. Уобичајено је да се светост приписује натприродним феноменима али и људима који чине морална дјела. Светост изражава јединственост идеје добра и љепоте, представља мјеру истине и праведности, изазива дивљење и страхопоштовање. Петар I посједовао је највиши вид моралне непорочности, такав да се у колективној свијести могла зачети идеја о његовој светости. Бити светац, значи одрицање од овоземаљских почаста, приклањање добру које на скали вриједности има најистакнутије мјесто. Ријеч Светог Петра имала је моћ чије су дјејство Црногорци непосредно осјећали и вјеровали у њену реалност као код библијских пророка.

Светост (*sanctum*) има челно мјесто у систему религиозних вриједности, јер светост све надилази. Ријеч је о некој врсти савршенства које се првобитно односи на Бога и на божанску просвијетљеност створеног свијета. Светост је знак да су појаве просвијетљене вишим системом, оним од кога је незамислив већи ауторитет. Света је Црква, Свети је Дух, Свете су Тајне које зраче Светост, али и људи саткани од истог духа.

Међутим, идеја светости надилази идеју савршенства. Савршенство је могуће изразити појмовима разума, јер савршенство означава потпуност, цјеловитост, усклађеност. За разлику од тога, светост је ауторитет који није могуће описати категоријама разума нити рационално схватити. Савршенство је нешто спољашње до чијег се појма долази умовањем, светост пак не опажамо само споља нити разумом утврђујемо, јер она изнутра обасјава снагом која нам се сама приказује и иде

нам у сусрет. Светост је искуство вјере, које се не може добити процедурама интелектуалног умовања. Она није доступна сазнању, већ прије свега вјеровању и личном доживљају. Онтолошко утемељење светости предуслов је њене антрополошке реалности, утолико прије што светост значи реално дјејство, зрачење трансценденције у оквирима реалног искуства. То метафизичко биће светости спонтано се осјећа али не разумом, јер према светости заузимамо личан став као према оним што хрли према нама или се само нуди. Светост је оно што припада изузетним људима, представља цјеловитост која повезује човјека са највишим начином постојања.

У том смислу, законитост по којој је Петар I проглашен за свеца проистиче из колективне разборитости, кадре да препозна светост, не толико интелектуалним домишљањем, колико искуственим обрасцима у којима су се сабрали вјекови народне памети. Ту благодатну светост владара, свјетлост светости од Оног који је сам по себи свет, Црногорци су схватили непосредно, привучени њеном наднаравном снагом. Умни хоризонти Петра I, у којима су усклађени морал и религија, проширени су на огромне раздаљине, од коначног до вјечног, која се смрћу не завршава. Јер само светачка светост укида смртност, превазилазећи границе времена, због тога што бити свет значи да та светост осигурава бесмртност и та ријеч надилази оно што је коначно. Светост је знак да је личност искорачила из овоземаљске логике, дотакавши најчистију спону са трансценденцијом. Зато је Петар I примјер владара са јасном визијом будућности, па је сваки његов потез у крајњој линији правилно повучен. Тако далеко виде само они који су у стању да прекораче вријеме и загледају се у вјечност, као митски краљ Мидас који је све чега се дотакне претварао у чисто злато.

Мисија Петра I у историји Црне Горе слојевито је уткана у све њене спољашње и унутрашње слојеве и условно се може представити на сљедећи начин:

1. рад на успостављању државно-територијалног интегритета,
2. рад на успостављању политичко-правних регулатива и државе,
3. рад на успостављању морално-духовног јединства.

Петар I један је од високо заслужних владара за стварање државне организације црногорских племена. Као прагматичан владалац своју војну и политичку активност усмјеравао је према уједињавању свих црногорских племена да би тиме створио основ за јединствену државу. Велике ратне операције за вријеме његове владавине, затим покушај стварања обавезујућег правног законодавства као стандарда заједничког живота, спојени за моралним обрасцем понашања, утицали су на формирање јединственог духа заједништва. Тако ће Петар I, интервен-

цијом на спољашњем и унутрашњем плану, извршити своју историјску мисију стварајући услове за државно-територијално, правно-нормативно и духовно-морално образовање Црне Горе.

Војна активност

Петар I предузима снажне војне акције за ослобођење Црне Горе. У ратним дјелима, он је настојао да прво ослободи брдска племена и присаједини их подловћенској Црној Гори, са тежњом да и Боку прикључи слободној зони. Бојеви на Мартинићима и Крусима (1796), а касније у Морачи (1820), одлучност црногорских главара из различитих регија да се боре против скадарског паше, били су увод у заједничку акцију Црногораца и Брђана. Морачани и Васојевићи здружено ратују против Турака а Бјелопавлићи, Пипери, Ровчани и Морачани коначно улазе у географски простор Црне Горе. Поред уједињења црногорских и брдских племена, Петар I непрестано ради на обједињавању бокелске области и њеном приближавању Црној Гори, спреман да као савезник Русије, уз подршку руске флоте, пружи отпор Французима 1806. Савез са Бокелјима кулминирао је 1813. године формирањем Централне комисије као привремене владе Црногораца и Бокелја. Петар I руководио се прагматичним циљем при конституисању државне цјелине од оних крајева који природно гравитирају према Цетињу и Црној Гори, а тај план који није било једноставно спровести у дјело. Окружена моћним империјама, стијешњена у зони конфликта европских велесила, држава Црна Гора се настојала конституисати у границама које би се простирале на свим окупираним дјеловима. Да би остварио своју замисао Петар I је као војни и политички стратег доносио промишљене одлуке, у зависности од историјских околности. Некад су то биле војничке операције а некад дипломатски преговори и нагодбе. Вјештим маневрима према Турској, Аустрији и Французима владика је успијевао да у датим историјским и политичким приликама оствари најповољнија рјешења. Као човјек снажне воље и карактера, Петар I је био одлучан у ослобађању Црне Горе, у раду на повезивању Старе Црне Горе са Брдима и Бокелјима у органско-државно јединство, чиме је програмски и фактички омеђио простор за стварање једне солидније државе у будућим временима. Тако се из монашке ћелије манастира Стањевићи, у коме је Свети Петар столовао, указивао духовни свјетионик према којем ће се управљати Црногорци у пресудним историјским временима.

Петар I је имао снажну политичку визију која се стратешки темељила на територијалном ширењу и уједињењу Црне Горе и брдских племена, са бокелском регијом као и претензијама да евентуално и

Херцеговина уђе у састав новонастале државе. Тако амбициозан државни пројекат оспоравају три велике силе: Турска, Аустрија и Француска. Турска контролише највећи дио територије, укључујући и већа градска насеља, а Аустријанци и Французи након укидања Млетачке републике смјењују се у Боки Которској. У тако неповољној ситуацији Петар I настојаће да се одупре у првом реду турском утицају, ослободи окупиране регије, заустави процес исламизације, повеже и уједини завађена црногорска племена у отпору према заједничком непријатељу. У том контексту војни сукоб са искусним Махмут-пашом Бушатлијом један је од најзначајнијих. Скадарски Махмут-паша је велика пријетња Црној Гори, спреман да у сваком моменту угрози њену слободу, на коју полаже стара историјска "права". У вријеме владиног боравка у Русији 1785, скадарски паша је војно интервенисао, продро на Цетиње и запалио црногорску светињу, Цетињски манастир. Тек током 1796. године историјски су сазрели услови за одлучну војну акцију коју је озваничила цетињска Скупштина главара и Општи црногорски збор, доношењем *Стега* у 6 чланова. *Стега* је представљала обзнану јединствене воље црногорских племена и њихових главара да превазиђу унутрашњу неслогу коју је Махмут-паша годинама лукаво постјешивао да би се што успјешније супротставили турским освајачима. Главари су положили заклетву и тај свечани чин означио је ново поглавље у бурној црногорској историји.

Важност великих бојева Петар I ће истицати у епским пјесмама, посвећеним бојевима са Махмут-пашом и његовој погибији, које су ушле у народну меморију. У уводном дијелу пјесме: "Погибија везира Махмут паше на село Крусе" дат је умјетнички резиме догађаја који ће обиљежити нашу новију историју. У господском граду Скадру, Махмут-паша, заборавивши чак и вјерске обавезе: "нити клања, нит авдес узима", срди се на Петра владику и његове младе Црногорце. Тако ће пјесник Петар I, у епском маниру, истаћи поход храброг противника Махмут-паше на један брђански народ и нарочито на њиховог предвођатеља црногорског Митрополита.

Оправданост идеје о војном савезу црногорских племена и јединствени отпор према Отоманској империји потврдиће се практично у бојевима на Мартинићима, Крусима, као и на Морачи, гдје црногорска племена заједнички ратују са Турцима. За вријеме Петра I вођени су најзначајнији бојеви без премца у нашој новијој историји и по војничким успјесима и по укупним друштвено-историјским посљедицама. Сам Петар I, тај високо образован полиглота који говори више европских језика, пјесник и писац, непосредно ће учествовати у биткама као неустрашиви ратник, и војни заповједник срећне руке, на Мартинићи-

ма и Крусима. Битка на Крусима представљала је кључну прекретницу, јер је њеним окончањем црногорском побједом створена идеја о чвршћем јединству и формирању стабилне државе. Први пут се јасно схвата да се послије слома старе Зетске државе обнавља Црна Гора као феникс из пепела њених рушевина, да се Црна Гора налази на прагу нових хоризоната и да су најављени темељи оних процеса који ће касније неминовно доћи.

Своје дјеловање Петар I је темељио на јединственом политичком програму и историјским претензијама према оним интегралним дјеловима који се природно уклапају у државни корпус Црне Горе. У саставни дио Црне Горе улазе подручја која су вјековима била на мети освајача са Истока и Запада и њихових војних аспирација. Као владар Петра I је одлучан да Црну Гору заокружи и у територијалном смислу разграничи њен регион, да би на цијелом простору увео јединствену државно-правну регулативу. За остваривање такве државне цјелине Петар I ће употребљавати војна и дипломатска умјећа, испољавајући подједнако војничке и преговарачке способности.

Од како је 1782. године наслиједио владику Саву, на владичанском трону, Петар I ће током своје дугогодишње владавине извршити троструко уједињење Црне Горе: мачем, законом и моралним начелом. Војним подвизима овјенчаће се славом на Мартинићима и Крусима (1796) са Махмут пашом, и припојити брдска племена Црниј Гори, да би битком на Морачи (1820) издјејствовао присједињење Мораче и Роваца. 1806/7. ратује против Наполеона, ослобађа Боку и ствара 1813. централну комисију као прву институцију заједничке власти Црне Горе и Бокелске области. Након спољашњег рада на помјерању црногорских граница у војним акцијама Петар I ће паралелно радити на успостављању политичко-правних норматива да би коначно довршио своју државотворну идеју. Предузете војне активности одвијати ће се синхронизовано са институционалним конституисањем Црне Горе, чиме ће се створити услови за настанак модернијег државног организовања на цијелој територији.

Политичко-правни оквир

Упоредним политичким и дипломатским активностима као и војним операцијама, Петар I ће тежити да створи услове за друштвени живот, према стандардима развијених народа. Све до смрти, на Лучиндан 1830, када је сахрањен у Цетињском манастиру, он ће истрајно настојати да као државник и миротворац, војсковођа, законодавац и писац повеже црногорска, брдска и херцеговачка племена у борби против Турске, осигуравајући да четворо брдских племена: Бјелопавлићи, Пипери, Ровча-

ни и Морачани уђу у састав Црне Горе. Сукобљени племенски интереси посредством владициног самопрегачког рада слили су се у јединствену народну вољу. Да постигнуто јединство не би имало изглед стихижног удруживања пред заједничким непријатељем, Петар I ће ту енергију преточити у државни организам, уређен према законским прописима. Од момента увођења законске регулативе, чији ауторитет би требао да се безусловно поштује, можемо говорити о почетку стварања модерне Црне Горе утемељене на свијести о потреби заједничког живота.

Стварање државе било је омогућено првенство војним успјесима, а затим институционализацијом правних норми. Епилог дуготрајних процеса је доношење *Законика*, чиме Црна Гора почиње да добија карактер правне државе. Гарант важења закона је држава, јер је њена функција спровођење закона, да би се друштвено стање регулисало према правним прописима. Због тога је доношење *Законика* на скупштини одржаној у Стањевићима 1798. од непроцјењивог значаја. Законик је обавезивао црногорска и брдска племена на правно уређење међусобних односа у области кривичног, породичног и приватног сектора. У члану 2. *Законика* за убиство је предвиђена смртна пресуда: ”Будући, јединство, мир и тишина и сваки добри поредак није могуће уздржати ако сврху злога и самовољнога чоeka не би кастига било, тога ради рекосмо... ако по данас Црногорац убије брата нашега Црногорца али Брђанина, или Брђанин Црногорца без иједне кривице и нужде, него од силе и опачине, да се такви убица не може никаквим благом откупити, но ако се ухвати да буде објешен ал’ камењем побијен или огњем из пушкака разнесен”. Да би се искоријенила међусобна убијања за преступнике је била предвиђена смртна казна. Оштра казнена политика имала је за циљ сламање самовољних црногорских племена, нарочито сузбијање крвне освете, да би се правно уредио друштвени живот. Сама смртна казна за починиоце братоубиства имала је далекосежне посљедице у оној области која је до тада била најчешће препуштена произвољном суду појединца или племена.

Процес ослобађања црногорских племена од спољашњег непријатеља ће бити довршен образовањем правног поретка који треба да осигура унутрашњу снагу државе и њену законитост. Петар I ће у тим процесима бити најважнија личност. За тридесет и седам година владарских дужности неуморно је говорио о унутрашњем јединству, савјетујући своје сународнике даноноћно, што је уродило великим побједама у Бјелопавлићима или на Крусима. О томе Петар I записује: ”Ова је побједа вас савршено ослободила и ваше име на такав начан по свијету прославила да се у историје, то јест у књиге штампане ваше јунаштво и ваша слобода до нестања свијета спомиње. Послије ове Богом вам

дароване побједи, све моје мисли, сва моја жеља и све моје рађење бјеше обраћено да ви уредите међу собом суд и правитељство, на приличних ваљаности ваше законах, који ће народим владати и суд проводити, самовољство искоријенити, мир и спокојство утврдити са сусједним и осталим државама, ће би потребно било одговарати и учинити да добри људи буду поштовани а зли кастигани. Отечество имаде ону чест и славу, која се приписује истинито ваљаноме народу, да закон сврху свакога царствује, и да је сваки преступник подложен кастигу према својега преступљења”. Петар I ће јасно указити да, након тријумфа у славним бојевима који ће надихнути будуће историографе, слиједи нормирање друштвеног живота. Он зна кристално јасно да је развитак правног система услов за стварање државе, па ће због тога одмах, након великих бојева свој владарски ауторитет усмјерити према конституисању закона којим се правно ограничавају самовољни поступци његових сународника. Законом се захтијева да се казна одмјери сразмјерно учињеном прекршају, да би кривац био санкционисан према тежини учињеног недјела. Право изражава општи принцип праведности, па је циљ законодавства да се, посредством правне норме, уреде друштвени односи; Петар I нагласиће да само правно регулисан живот заједнице доноси мир и спокојство, који се јављају услјед усклађивања унутрашњих односа: ”Све моје мисли и жеље”, говориће Петра I, управљене су према сређивању норми друштвеног живота, ”правитељства међу Црногорце”, јер су то мјеродавне инстанце за исправно понашање. Институција државе ће бити стварана ауторитетом закона којима се укида безакоње и санкционишу прекршаји свих чланова друштва. Тако је доношењем Законика дат историјски легитимитет државотворним тежњама Петра I. Правна контрола ”самовољног” народа била је увод у коначну легализацију друштвеног живота прецизним правним кодексом гдје ”закон врху свакога царствује” што је допринијело уређењу конкретног живота и постављању солиднијих темеља државној организацији.

У посланици Црногорцима из 1824. године Петар I ће прецизно образложити своју главну владарску стратегију. Појам ”отечества”, који се помиње, представља кључ за разумијевање новонасталих процеса поставши опипљив доказ да је рођена нова идеја о јединству Црне Горе, која превазилази историјску раздијељеност племена и регија. Идеја отечества скопчана је са увођењем Законика, а то значи да се ради о обједињавајућем појму у којем су се слиле историјске претензије и који по ширини и дубини превазилази стару племенску организацију. А у тридесет трећој глави закона у истом духу се истиче: ”Будући сви рођени и воспитани у једном отечеству али по несрећи мало је нас који ову блажену и сваке чести и похвале достојну дужност познајемо; дај боже,

што би она у познање наше свима дошло и што би ми прави синови и љубитељи дражајшег отечества свеукупно и нераздвојено и унапријед могли називати се”. Тако ће се Закоником, без сумње, потврдити да је припадност отечеству, најважнија дужност сваког Црногорца. Сам термин отечество изражава нешто суштинско, природну везу међу људима који су рођени и ”васпитавани” у јединственом отаџбинском духу. При томе укључује топлину љубави према заједничком имену, у коме су обједињене разнородне и вишевијековне народне тежње. Отечество се не дарује као диктат који би долазио споља, већ извире спонтано из унутрашње спознаје, поставши мјера заједничком животу, његова истина. Таква обавеза не искључује слободу која је друго име за дужност према отечеству, утолико што је отечество изнад сваког егоистичког интереса појединца, сабраност заједнице око једног централног појма који се усваја подједнако срцем и разумом.

Отечество ће, дакле, бити спиритуална пројекција заједнице, израз њене колективне свјести коју појединци добровољно усвајају. Универзално схватање дужности у Законнику биће прави израз израстања народне свијести од самовоље индивидуалног понашања до општих принципа морала, јер у томе и јесте његова обавезност. Притом отечество надилази идеју нације, народности или професионалне припадности као искуство заједнице у којој се искључују партикуларни интереси. Осјећање заједнице у појму отечества требало би да буде јемац унутрашње слоге, али и показатељ неслоге, онда када у будућим временима поново дође до унутрашњих сукоба. Отечество се узима као прва међу дужностима јер се јачањем осјећања заједничтва и општих вриједности колективног опстанка, бришу лични интереси а остварује добробит за све чланове друштва подједнако.

Тако ће Петар I у црногорско законодавство, настојати да угради моралне и обичајне вриједности преузимајући их из колективног етоса, да би их учинио дијелом универзалног правног обрасца, осигуравајући безбједност не само неких већ свих припадника друштва. Успостављањем важећег правног поретка на цијелој територији Црне Горе, створени су предуслови за њену унутрашњу интеграцију, засновану на институцији државе и права. Установа права биће гарант поштовања моралног достојанства не само Црногораца, већ и припадника других вјера, будући да се правни прописи у формалном али и садржинском смислу односе на све поданике државе. На тај начин, правним нормирањем, полако ће се стварати услови за историјску синтезу морално-обичајног наслеђа у форми обавезујућег система понашања, утемељеног на универзалним људским вриједностима.

Етичко-правни аспект "Стеге"

Кратки текст "Стеге", од свега шест чланова из 1796. постао је основ "Црногорског законика" изгласаног на црногорској народној скупштини у Стањевићима (16 чланова) 1788. и на Цетињу 1803. у пуном облику од 33 члана. "Стега" је природно ушла у Законик као његово примарно језгро са претензијом да се из њеног морално-правног основа одреди смисао усвојених законских норми. У уводном дјелу "Стеге" подвлачи се да су се старјешине и црногорски главари: "све због црногорског обшчества сабрани на једно место донијели и заклетвом су потврдили одлуку о заједничком војном дјеловању Црне Горе и Брда". Солидарност у војним операцијама Црне Горе и Брда конкретно је дефинисана у првом члану: "Тога ради сви јединокупно и договорно рекосмо и темељито усталисмо и утврдисмо како ниже сега изговор: Призивајући пресвјатие имја Господа Бога, вседржителја у помоћ нашу, друг другу, племе племену, нахија нахији тврду и чисту вјеру: ријеч од чести и поштења дадосмо да се издати и преварити међу собом нећемо".

Први члан "Стеге" уједно је и обавеза на "једнокупност" тј. општу солидарност која се постиже договором. Тако је правно сублимирана тежња да се озакони узајамна помоћ црногорских племена у свим случајевима. "Уз Божију помоћ" и чисту вјеру "чести и поштења", заклетвом се безусловно потврђује да нахија нахију, нити племе неко друго племе, нити брат брата, неће ни по коју цијену издати нити преварити. Занимљиво је да термин "превара" има централно мјесто, тако да се може закључити да је унутрашње издајство суштински нагризало племенски живот. Склоност ка међусобним потказивањима имала је историјски кобне посљедице за Црну Гору. Вјероватно да би тек опсежне анализе менталитета и позивање на историјски контекст могли послужити за потпуније објашњење дубоко укоријењених негативних форми понашања.

За историјски опстанак заједнице било је потребно искоријенити међусобна непријатељства, наслијеђене свађе и расправе међу братственицима и тиме сузбити пороке који оптерећују народно биће изнутра. Ограничавањем издаје поспјешен је рад на јединству Црне Горе и схватању ширег вриједносног значења њеног интегралног простора. На члан 1. логично се надовезује члан 2. "Стеге", јер се сада претпостављено јединство узима као услов за заједнички отпор и заштиту од спољашњег непријатеља. Овим чланом прецизира се очување највећих народних (колективних) вриједности угрожених од спољашњих фактора и такође се на његово поштовање главари обавезују најстрожом заклетвом. Преузета обавеза значи конкретно да војнички поход на Брђане

повлачи за собом заједничку војну акцију свих црногорских племена. Оно што доминира на скали вриједности које се безусловно морају заштити свим расположивим средствима су: ”благочестива христијанска вјера”, ”љубезно отечество”, а затим слиједи заштита: црква и манастира и напосок лична одбрана и одбрана породице. Оружана заштита вјере и отечества уводи се чланом 2. као дужност општег типа, а након ове универзално схваћене обавезе слиједи упуства за очување посебних интереса личног и породичног карактера. Прагматизам којим је проже-то слово Закона срачунат је на конкретизовање исправних поступака који имају крајње практично-морални смисао а везани су за одбрану државе, цркве, племена и породице.

Трећи и четврти члан садрже казнену политику која слиједи за оне чланове друштва који би се дрзнули да изврше прекршаје у односу на правила прописана чланом 1. и 2. Оригинално ”Стеге” у правно-политичкој историји Црне Горе темељила се на специфичном моделу санкција које погађају прекршиоце. Санкција предвиђена за кривца нема уобичајену правну подлогу, јер институције државно (правне) регулативе нису постојале на тадашњем стадијуму друштвеног развитка, већ ону тежину изведену из обичајног права, историјски наслијеђену и утемељену у морално-религиозним схватањима. Проклетство обухвата сваког појединца, његово будуће потомство, племе или нахију, за кога би се утврдило да је ”издајник јавнијем или тајнијем начином”. Чланом 3. се, дакле, предвиђа одговарајући истражни и доказни поступак у утврђивању кривичне одговорности, а у случају ваљаних доказа слиједи једнодушно прихваћена анатема као праведна казна. У члану 3. се истиче да ће такав преступник вољом свих бити предат вјечном проклетству као Јуда Искариотски који је издао Христа или ”злочестиви” Вук Бранковић. За разлику од правне санкције која се након спровођења фактички може укинути, јер је временска, карактеристично је да се у ”Стези” прописује казна, без могућности корекције. Супротно чак и хришћанском учењу о покајању грешника овдје се прописује ригорозна казна за преступника и његов род у цјелини. За издају слиједи проклетство, овјерено заклетвом. Преступник је одговоран пред земаљским судом али и пред Богом, на шта упућује вриједносно схватање проклетства у народном и обичајном предању. Трећи члан завршава се ријечима које алудирају на хришћански контекст преузет из библијског текста: ”Него и крв наша на њега и на чада његова ...” што упућује на јеврејски народ који је, издавши Христа и још више одбијањем понуде да га у последњем моменту спаси распећа на крсту, навукао на себе праведну строгаћу Божијег суда.

Четврти члан обавезује на предузимање конкретних радњи када је у питању кажњавање преступника: ”Таквога издајника увијек от са-

бора и общества нашега отлучисмо да чести и пошчења, нема него он и род његов да останет во вјек у срамоту и безчест како издајник вјере и закона и хулитељ имена Божија и крвник свега нашега народа...". Од-узимање части та колективна морална осуда, заједно са срамотом због губитка друштвеног угледа, представљала је једну од најтежих казни у класичном наслеђу Црне Горе. Отпадништво од заједнице и сваког заједничког посла као и морални квалификатив "непоштење", за издајника значи неиздрживу срамоту, напуштање нормалног људског постојања. Атрибут "издајство" непосредно значи укидање елментарне часности за њеног носиоца, што се аутоматски проширује на будуће генерације и сроднике издајника: "Ови издајник и његов род да немају части и пошчења ни остале милости никакве него да будет како род клетвопреступни и пријеварни у ненавист свакоме и мерзост". Губитак моралног образа поклапа се са губитком људског лика, оног што човјека чини човјеком. Припадање "клетвопреступном" роду је поразно за традиционалну представу часног живота утемељену на патријархалном моделу понашања. Снажно осјећање мржње која се препоручује као колективни чин према издајницима говори о високом степену психолошког али и морално-катартичког дјјства осуде. Притом, одбацивање уговорне заклетве у "Стези" узима се истовремено као индивидуалан чин праћен личном одговорношћу али и колективна кривица јер прекршилац цијелу породицу и племе уводи у кривично-моралну одговорност која обухвата сва будућа покољења. Карактеристично је притом да фактор времена не смањује кривицу за коју сљедује губитак части, поштења, угледа или "доброг" имена, већ напротив појачава друштвену изолацију, издајника лишавајући га сваког облика припадања заједници.

Пети и шести члан представљају специфичан модел којим се потписници својеручно или крстом, они који не умију писати, безусловно обавезују да усвајају сва законска начела "Стеге". У члану 5. цјеливањем крста и Светог Писма, као највиших вриједности хришћанског свијета, главари се свечано заклињу на вјерност духу законских норми и на њихово спровођење у свим случајевима. У члану шест дата је коначна форма, заклетвом посвједочених обавеза, са препоруком да се текст "Стеге" преда на увид свакој нахији и пламену а самој Митрополији да остане један примјерак који има важност Грамата и царских хрисовуља. У циљу обзнањивања Закона у међународним оквирима предвиђено је и да: "свакоме царском, краљевском, али принципском двору и посланику буде приказан".

Правно значење "Стеге" у ревизији историјски наслијеђених облика понашања, као и за стварање државних институција, је вишеструко. Написана у форми кратког предзаконског акта, она је представљала

оригинални пропис, спретно замишљен да осујети, већ у самом зачетку, унутрашњу неслогу. Како је у Црној Гори јаче од писаног закона поштовање традиције, ”Стега” је конципирана као израз принципа обичајности. Моћ која потиче из традиције и задата ријеч као једино мјеродавна у регулацији међусобних односа, универзализује се уношењем у слово закона који треба да гарантује спроводљивост у свим случајевима, обавезујућу норму за све чланове друштва. За примјену ”Стеге” у неразвијеној Црној Гори није постојала изграђена судско-административна власт, већ се принуда у извршењу темељила на традиционалном обичајном кодексу и култу задате ријечи. Преузимањем анатеме из аутентичног културног модела у складу са хришћанским учењем, нађена је унутрашња спона са изворним народним навикама. Смисао анатеме надилази вријеме као што бива са свим оним што људском постојању обезбјеђује неразориву вриједност. Помањкање политичко-правних институција надокнађује се уз помоћ обичајног наслеђа у којем је ријеч имала најјаче дјејство. Стога је и сам владика Петар I нагласио у ”Посланицама” да, сем ријечи и језика на које се ослања, нема никакве друге силе да би принудио Црногорце на исправно морално понашање.

У комплексним политичким околностима култ преузетих обавеза имао је далекосежне посљедице за формирање јединственог народног карактера у судару са надлазећим историјским збивањима. Усмена традиција израсла на тлу вишевијековних искустава је цјелисходно уграђена у само шест чланова ”Стеге”. Циљ којем су тежили њени сачинитељи јесте да се постигне што већи степен унутрашњег јединства које ће осигурати војничке подвиге, али бити и први знак настанка модерног државног уређења. Обичајност као традиционални оквир понашања спојена са моралном свијешћу ушла је као суштинска одредница, учинивши од ”Стеге” аутентичну законску форму. Сама принуда није у функцији спољашње норме као забране већ проистиче из најдубљих историјских слојева обичајно-моралне свијести из којих се изводи постулат њеног апсолутног поштовања. Иако није написана у императивном облику, смисао ”Стеге” је наредбодаван јер се налаже строга примјена прописаних правила. Тиме се не нарушава смисао индивидуалних права. Ријеч је о моралној обавези опстанка заједнице, чиме се осигурава заштита личних интереса свих пуноправних чланова друштва. Тако се морални принципи овјерени у искуству народног етоса уносе у законску норму као њена примарна суштина.

Пут од приватног до јавног испољавања друштвеног живота темељи се на обавези појединца, породице и цијелог колектива да респектују унутрашњи савез који их повезује и који је у служби очувања личне и опште безбједности. Као законски акт, без обзира на специфичну форму,

”Стега” је садржавала карактер универзалне обавезе и представљала релативно виши степен у регулацији унутрашњих односа. Њени принципи су усаглашавање узајамних односа кроз помагање саплеменика. То је у крајњем виду значило јачање моралних норми установљених у традиционалној свијести колектива. А историјски значај је у томе што је по први пут у новијој црногорској историји дат правни смисао вриједностима народног живота. Притом, преузете правне обавезе се у изворном народном духу потврђују заклетвом а евентуални прекршиоци стављају пред трајну осуду заједнице. Свенародни суд који изриче проклетство предвиђа за преступника неограничено важење санкције. И та анатема, која се као љага баца на образ издајника и његов род, имала је снажније дјејство на Црногорце од било какве казнене политике, будући да се темељила на њиховом искуственом схватању свијета.

То зло које ће задесити прекршиоца шири се у времену, обухвата цијели животни хоризонт појединаца, без могућности исправке или покајања. Учињена кривица навлачи на кривца проклетство, јер је кршење оног што је неповредиво предуслов за изопштење из заједничког живота, суноврат у личном и породичном напредовању. Анатема за потенцијалног кривца има снажно дјејство јер изазива метафизички страх, будући да је израз сабране народне воље у призивању сваког облика зла када је у питању непоштовање општих интереса. Та нека врста метафизичког схватања правде, уведена је као основ саме ”Стеге”, чинећи од ње оригиналну правну формулу у којој се мијешају изворни елементи обичајности, културолошко наслеђе, морал и религија са формом законског прописа. Равнотежа између традиције и Закона омогућена је схватањем метафизике правде утемељене на готово некој врсти божијег: *lex talionisa*.

Узајамни однос између историјски наслијеђених облика понашања и права настојао се тако премостити да се морална свијест која је субјективна усагласи са правном нормом која је објективна. Појам права нужно укључује појам обавезе у извршењу правних прописа. Та дужност испуњења обавеза у ”Стези” је специфично повезана са механизмима принуде који директно потичу из обичајне свијести. Усклађивање личних интереса са општим интересима свих има за циљ безбједност колективног живота од сваког спољашњег или унутрашњег узурпатора. Правно нормирање понашања постаће захтјев да се цијело друштво добровољно обавезе на извршење правних прописа. Али, овдје карактер обавезности није проистацао из принудних мјера које у изграђеним државним апаратима спроводи власт и за то надлежне институције, већ се темељио на оним порукама које се емитују из самог центра живота. С обзиром на то да стварни носиоци принуде нису судови и власт, примјен-

љивост правног уговора се обезбјеђује позивањем на традиционалне образце понашања. Заклетва и ријеч постају гарант примјене закона, јер је у њима лежала истинска моћ која се темељила на провјереним вриједностима. Уговорне стране прихватају проклетство као највиши вид казне, јер овдје нема степеновања нити градирања кривице у сразмјери према почињеном дјелу као у модерном праву. Тако изгледа да принуда у оваквој правној санкцији није отуђена сила коју даје формално право, већ се она изводила из онтолошког схватања идеје правде.

У том контексту ”Стега” је историјски правни акт који се доноси у једној још увијек неутемељеној држави, оригиналан спој моралних постулата и правне норме примјерен тадашњем развоју Црне Горе. Владавина права и законитости није само упутство за њихово успостављање већ и рад на увођењу моралних начела као садржинске супстанце уграђене у оквир правног документа. Тако ће као прелазна форма у још неизграђеној државној организацији, ”Стега” имати високу вриједност за схватање настанка друштвених институција у Црној Гори, јер је у том првобитном законском моделу садржан основ за конституисање правног система и државе.

Према овоме, може се закључити да је значај ”Стеге” био велики за укупно државно формирање Црне Горе. Њен значај надраста правни уговор, јер је овдје правна форма начин да се вишевјековна тежња обједињавања народног духа и морална норма стопе у неразлучиву цјелину. ”Стега” је истовремено конципирана као правни акт са елементима правног документа али по својој суштини она је много више од тога, утолико што је спој моралне свијести са правним прописима, и то у моменту који је значао историјску прекретницу, на размеђи два свијета: старог и новог. У том контексту специфичност ”Стеге” је, у односу на уобичајене правно-законске акте, у слjedeћем:

1. Уводи се заклетва која обавезује на поштовање правних прописа што је нетипично за модерно законодавство,

2. За прекршиоца је предвиђено проклетство као искључиви облик санкције.

Обавезујућа принуда ”Стеге” проистиче из метафизичког страха од казне која се проширује у времену и обухвата покољења. Тако је главни акценат ”Стеге” положен у искуственом увјерењу Црногораца о праведном дјејству суда вјечности, а на тај начин оностраност постаје гарант спровођења казне, чиме се смисао уговора од шест чланова протеже према онтолошки утемељеним начелима. На дјелу је непосредно дјејство идеје правде а не само принципа правне исправности, како се то прописује у позитивном праву. Ријеч је о усклађивању са идејом правде а не само правичности са становишта закона. Према томе ”Стега”

представља конвенцију која надраста уговорене стране, породични и племенски живот надискуственим страхом од санкције. Без изузетка, сви чланови друштва обвезници су једне духовне законитости која дјелује као непобитна моћ, а дјејство тог природног права Црногорци су провјерили у дјелотворним ријечима митрополита Петра I.

Као непосредни инспиратор "Стеге", Петар I је zaloжио у такав писани акт своју искуствену мудрост коју ће кристално јасно изложити у посланицама. "Стега", се ослања на "Посланице", утолико што се по истовјетним критеријумима прописују норме исправног поступка. Али, док у *Посланицама* Петар I баца проклетство на конкретне кривце, братства и племена која су већ починила неки гријех, дакле, пост фестум, у "Стези" су потенцијални прекршиоци а-priori осуђени како то проистиче из универзалности правних формулација. У "Посланицама" анатема је исказана у категоричном облику и циља према уоченом пропусту, у "Стеги" ријеч је о хипотетичком моделу казне која се односи на евентуалне кривце. То хипотетичко "ако" које извире из "Стеге" ослања се на санкцију у којој се реално призива дјејство тајанственог закона. И то је оно што "Стегу" чини посебном, тај призив не само правно-кривичног поступка, већ и дјејство метафизичке правде, за коју се чврсто вјерује да лежи у позадини живота.

Посланице Црногорцима

Посланице Петра I представљају сам врх његових вишегодишњих напора у коначном моралном обликовању Црне Горе. Доношењем Закона створен је правни гарант за обједињавање црногорских племена са циљем јачања централне државне управе. Међутим, истински савез племена оствариће се посредством унутрашњег духовног рада, у чему су Посланице имале незамјениву улогу. За ту сврху митрополит Петар I је усавршио посебан модел комуникације непосредно се обраћајући током низа година своје владавине племенима и братствима, главарима и појединцима. Тако "Посланице" имају културно-историјски, морално-религиозни, политички као и књижевни значај. Писане као прворазредно књижевно штиво оне, превазилазе значење књижевног дјела својом ванкњижевном намјеном. У њима ће се префињеним стилем, апостолском једноставношћу, изразити најдубљи мисаони слојеви, скопчани са филозофским увидима у природу људског живота.

Посланице Петра I по свом смислу пробијају стандарде умјетничког израза, слично као што текстови у светим књигама надрастају строго књижевна мјерила. Као и сродни текстови епистоларне књижевности у апостолским послањима, Посланице садрже, поред високе умјетнич-

ке вриједности, и мисаоне слојеве. Ипак, са својим изванредним јези-ком оне су прави бисер народне мудрости, непоновљиво естетско дјело, исказано једном раскошном ризницом алузија и симбола. Митрополит се обраћао своме народу беспрекорним говором да би јаче указао на снагу моралног закона, па је тај закон уливен у књижевне симболе добио снагу непоновљивог записа. Због тога Посланице јесу спој мисаоног и религиозног са књижевном формом, садржина која је за своје дјејство нашла погодан израз, ријечју представљају истинску везу религије, морала и литературе.

Петар I је надахнут непосредном народном мудрошћу, али и најбољим дјелима европске културе. Као човјек великог животног искуства и образовања, успио је да својим језичким записима синтетички живе етичке рефлексije у сликовите изразе који су несумњиво дјеловали на слушаоце. Крајем XVIII и почетком XIX вијека традиционални племенски живот се мијењао под утицајем нових времена. Јачањем државне управе и централне власти настале су нове околности у структуралној организацији друштва. Петар I настојаће да у компликованим унутрашњим односима оснажи унутрашњу слогу и са крстом у руци измири завађена племена, да би уразумио Црногорце, и усмјерио их према племенитијим циљевима заједнице.

На елементима народног говора, са архаичним изразима у којима су примијењени различити симболи препуни семантичких и лексичких особености, Петар I ће се нарочитим поводима обраћати Црногорцима. Посланице су, тако, много више од књижевног текста, утолико што су писане као морални захтјев према општеном препороду. Осјећање заједништва се гради на чврстим моралним принципима утканим у колективном историјском искуству. И док у неком књижевном дјелу писац ствара један имагинарни свијет, у Посланицама је присустан сам живот да би се обавезао на испуњавање моралних обавеза.

Као у најбољим проповједима црквеног бесједништва Петар I ће се снагом моралног ауторитета обратити аудиторијуму, изазивајући најповољније ефекте. Нарочита врста заклинања и коначно проклетство услјед неиспуњавања обавеза имали су велику емоционалну снагу. Петар I користи клетву, ту дубинско - несвјесну (архетипску) творевину, преузету из вјеровања народног, да би подстакао Црногорце на задовољавање основних моралних постулата. Изразита емоционална тензија текста достиже готово драмски ефекат и експресивност ослоњену на снажну метафорику која вибрира у позадинским слојевима. Користећи симболику народног језика, Петар I ће остварити потпуну разумљивост свог говора, ону коју свако разумије, увјеравајући на примјерима своје сународнике да располаже наднаравним земаљским моћима. Јер се коб-

ни ток језика Посланица реално остваривао преносећи своју моћ клетве на будућа покољења.

Посланице су специфичан облик епистоларне књижевности. Епистола (лат *epistula* – писмо), је књижевно писмо у којем се расправља о филозофским, књижевним и моралним темама, па поред књижевног имају филозофски и дидактички карактер. Познате су Овидијеве *Epistulae ex Ponto* и Хорацијева Писма Пизонима. У антици се препоручивала филозофско-поучна тематика, док су апостолске посланице у хришћанству имале у потпуности религиозну садржину. У том смислу за Посланице Петра I се може рећи да садрже морално-филозофски и религиозни смисао. Оно што их чини посебним јесте чињеница да су оне у недостатку других модела биле уходани начин политичког, државног и моралног дјеловања у Црној Гори. Циљ посланица је конституисање духовног јединства, па је њихов бесједнички карактер подређен њиховој савјетодавној функцији. Састављене по правилима старе реторике написане су логично, имају морална и емоционална дјејства на примаоце. Дакле, постоји и етос и логос и патос, као и нарочито морално-катартичко прочишћавање. Сугестивност посланица, та вјештина убједљивог говора, темељила се на златним правилима реторике која омогућавају истински дијалог. Ступањем споразума на друштвену сцену укидали су се спорови, јер је разумијевање моралног закона, на који је Свети Петар непрекидно указивао, постало основ узајамног повјерења.

Петар I пише посланства Црногорцима да би тиме обезбиједио конкретно јединство народног духа, усмјеравањем према идеји правде. У недостатку државних институција које би гарантовале спроводљивост правних норми у дјело, Петар I ће се послужити методом израслом на најбољој традицији обичајног законодавства. Примјену морално прихватљивог понашања, које заједница одобрава, није било могуће из практичних разлога постићи правним средствима. У процедури кажњавања преступника за учињено недјело, много је био дјелотворнији начин у коме се јавно прозива изгредник, било да је то племе, истакнути појединац или обичан човјек. Препорука да се окане неваљалства на крају се завршавала клетвом за коју су Црногорци вјеровали да се обистиније. У Црној Гори, морална казна уз призивање религиозног ауторитета имала је најснажније дјејство. У патријархалној заједници такав акт ће имати већу присилу ”за привести непокорне на послушаније”, чиме се традиционално сређивао социјални живот, па ће први законски пројекат, ”Стега”, која је утемељивала унутрашњу стабилност, имати подршку у обичајном праву као основи позитивног права. Моћ која потиче из традиције била је дјелотворнија од административних забрана, моћ јача од писаног закона. Анатема издајника и свега оног што угрожава

лични и колективни идентитет, овјеравала се заклетвом на светом јеванђељу, па ће се принципи чији је легитимитет у институцијама државне власти и праву још више изводити из вјековима прихваћених вриједносних оријентација. Тај јединствени кодекс понашања, као невидљиво ткање, стварао је духовно јединство које се подвргава земаљском али и непоткупљивом небеском судишту.

Принудом јачом од правне Петар I је упућивао на чињење према принципу добра, да би се таквим понашањем обезбиједила не само лична, већ и колективна сигурност. Он се обраћа директно, његова жива ријеч погађа равно у срце, Зашто? Зато што је то ријеч Истине, ријеч која је утемељена на вјечним вриједностима попримила снагу вјечности. Као у античком полису гдје се јавни и политички живот одвијао по трговима на којима су учествовали сви слободни Атињани, и у Црној Гори развијао се особен модел живог контакта између владара и народа. За такву комуникацију Петар I је истицао да се темељи на ријечи, јер у њему нема никакве моћи сем моћи ријечи, никакве присиле осим силе језика. Но, била је то ријеч (логос) слична првобитном логосу у почетку почетка свијета, дјелатна ријеч духа која производи видљиве посљедице.

Структура посланица састављена је од одељака у оквиру којих су готово типски уједначено смјештени различити сегменти. У композиционом смислу састављене су од шест дјелова: обраћање, почетак, експозиција, исказивање личног става, рјешење и поздрав. Оно што је кључно у Посланици, долази на крају, у виду казне која ће се примјенити на непослушнике. Што је најважније, та санкција се не схвата као спољашње наметање, већ као морални императив обавезујући за све чланове друштва. Посланицом се тражи морално понашање, у противном прекршилац се доводи под директан уплив владичине клетве. Владика Петар I ће или охрабривати Црногорце да устрају на путу врлине или ће их жестоко проклињати ако се крећу у супротном смјеру. При томе, само ће се "послушанијем" које није слијепом покорност, већ прихватање етичког начела као основног критеријума, живјети разборито изван притиска голе биологије. На тај начин ће се институционално-државно јединство чвршће повезати са вјерским, обичајним и моралним нормама у шира вриједносна значења у којима ће се сабрати укупно црногорско наслеђе.

Петар I ће имати на уму да идеју моралитета оличену у појму чојство угради у народни живот, оплемењујући га према визији човјечности као општем идеалу колектива. Та вриједносна норма понашања заснивала се на објективној идеји праведности, утемељујућој за обичајно-моралне представе заједнице. У недостатку правне санкције примјењиваће се

оригинална казна по којој се прекршиоци доводе пред лице вјечне праведности која се награђује часним животом који човјека чини достојним среће. Посланице Петра I одликовао је стога једноставан, лако разумљиви говор, којим се исказивала одређена морална садржина, најчешће у виду опомене да се племена и појединци усмјере према врлини. У основи било је то јачање аутохоне моралне свијести, која је вјековима израстала на темељу узор-примјера чојства уздигнутог до нивоа колективног идеала коме се треба приклонити. Осјетљивост за примјену принципа моралитета оснивала се на најживљој народној меморији, чији су се добри ефекти показали као вјеродостојни у непосредном искуству.

Тим начином Петар I ће успијевати да у свом народу пробуди одговорност као одговор на захтјеве моралног императива утемељеног на уходаној моралној традицији. И то (при)силом језика, да би се тиме потврдило да насиље над насилницима не мора увијек дати најбоље резултате. Сила ријечи у таквим случајевима била је моћнија од насиља у кажњавању изгредника, а нарочито њиховом привођењу општем принципу правде. Збору паштровскоме Петар I се обраћа ријечима: ”Ја не жалим њих, који су зло учинили, али ми је жао те невољне старце и ту ћецу. За то вас свијех молим, да ви од ваше стране и свијем добром небеснијем, закумите Дивановића и Станка Шћепчева и њихову својту, да те старце не ћерају и да те зидине од кућа не разурују и да већ престану чинити штете доста су учинили. И који послуша – да му Бог да здравље, који ли не послуша и Бога се не убојати не хоће, такви од силнога и страшнога имена божијег да буде проклет и да му погине свака срећа и сваки напредак од његова дома и да зли са свијем домом од крепке деснице божије погине – а правим и послушним да будет Бог у помоћ” (На Стањевиће, јулија 25 – 1794, Владика Петар, ваш доброжелатељ на службу). Обраћајући се Паштровићима митрополит ће кристално јасно изложити свој основни наум, молећи их да своје саплеменике опомену да не чине зло. И који послуша да му Бог подари здравље и који не послуша да буде под вјечним проклетством и да му погине свака срећа.

Извршиоци злочина се не кажњавају правном санкцијом, лишавањем слободе или затвором већ много тежом казном, губитком права на срећу. Свети Петар ће призивањем праведне одмазде уносити призив есхатологије да би обавезао Црногорце на принцип морала у коме нема мјеста релативизму или субјективној процјени: Шта треба чинити? Зато је његов говор по форми благе нарави а суштински најчвршћа заповијест, чије непоштовање директно повлачи злу коб на починиоца и његов род. Петар I ће исказати своје противљење злу, позивајући се на есхатологију по којој ће се кривцима одрећи право на здравље, иметак или срећу. Степен обавезности, при таквим санкцијама које превазила-

зе надлежност правних могућности, јер сежу у коријен самог живота усмјеравајући га према срећи или несрећи, подигнут је на највиши пиједестал, необорив са становишта људских могућности. Јер та казна којом се наоко благо пријети у надлежности је Бога а не човјека.

Супротно увјерењу да је човјек мјерило свих ствари, па и морала наравно, у складу са народном мудрошћу, за Петра I морални принципи нису субјективна већ објективна реалност заснована на непромјенљивом законодавству и само као одраз те немјерљиве духовне реалности морална начела примјенљива су у искуству. Петар I овладао је вјештином преношења метафизичке правде у сам живот без видљивог притиска. У том свјетлу једнакост међу људима је природна услијед припадности једном суштаственијем основу из кога се рађа одговорност човјекова за себе и за другог човјека, без разлике у вјери, нацији или језику. Петар I у Посланици Дробњацима истиче: "А ја не бих рад ни Турчину који је добар и поштен чојек никаква зла колико ни добре ме ни поштеноме Хришћанину зашто знам што ми Бог заповиједа". Осјетљивост за примјену моралних норми потиче од заповијести, према којој су сви људи једнаки ако добра дјела чине и клоне се рђавих људи. Способност разликовања добра и зла и јасна вриједносна стремљења, а не вјера или народност, чине појединца достојним чланом људске заједнице. Мудрост човјекова да одабере добро умјесто зла истовремено је и највиша истина, јер су добро и истинито у коријену слични, па живот у добру подразумијева истовремено живот у истини. Тако је истинољубивост Петра I почивала на његовој дубокој правдољубивости а правдољубивост на човјекољубивости. Јер је он као мудрац знао шта је добро по-себи, а као духовни пастир свог народа у којим га практичним случајевима треба спроводити.

Петру I готово да не може промаћи ниједан чин нити неправедан поступак. Његовом прозорљивом оку не може се сакрити никакав траг пророка у домену његових владарских надлежности. Мноштво посланица упућене су због конкретног кршења моралних Стега, као она у Косијере "поради оног калуђера Авакума ... и којег неук и безумни народ поштује за светитеља и чудотворца", или Његушима у којој се говори о свађи Бајица и Доњекрајаца, због чега Петар I каже: "Ево дође вријеме да од силе цетињске под старост бјежим из Цетиња". Најчешће ће Петар I прекоријевати Црногорце да се окану међусобних кавги и отимачина као оно када су Бајице удариле на чељад доњекрајску пред Манастир због жита. Осим конкретних поступака међусобних размирица и различити облици сујевјерја постају препрека унутрашњем развоју. У посланици Црмничанима истиче се сљедеће: "Како могу људи такве проклете бајалице вјеровати. Богом се заклињем да то бити не

може да дух из чељадета по ноћи или по дневи из тијела изиде ... јер тијело без духа остаје мртво, а мртво нико васкрести не може, како сам Творац неба и земље и Бог његовом силом и благостанијем". Сујевјерје као класична форма псеудо-религиозности, та вјера у наднаравна бића, вјештице, виле и лажне пророке веома је распрострањено у Црној Гори. За калуђера Авакума, који је помутио памет народу, Петар I каже: "А да је то богоугодни чојек не би га слушали него псовали и камењем ћерали". А затим у посланици Катунјанима читамо ријечи: "Ви чините оно што знате, но не знате оно што чините. Ви никога не слушате ко за добро ваше ради и говори, а нека дође који лажац међу вама, све ћете му вјеровати што ви рече, који ће бити од вас поштоват као што су и први поштовани били, неки за цара, неки за пророка а неки за светитеља и за чудотворца, но истини и поштен чојек не има међу овим народом мјеста". Озлојеђен због спремности Црногораца да прихвате лажне пророке као праве, Петар I ће упутити оштро писмо у коме изражава сумњу у њихову практичну мудрост, па и природну разборитост. Оптерећен примитивним бајалицама и магијском свијешћу, простом народу није било тешко да умјесто хришћанских светитеља поштује лажне пророке.

Петар I је надахнут рјечником апостола Павла који у посланици Римљанима говори: "Јер не знам што чиним, јер не чиним оно што хоћу, него што мрзим оно чиним" (Рим.7,7). Сваки народ или појединац, ако не зна шта је истина, дјела из незнања, па његове радње производе зло. Само се из правога знања хоће добро, а уколико оно недостаје чини се оно што се мрзи, дакле зло, које онда има елементе присиле. Да би се избјегао такав поремећај Петар I ће у складу са још античким идеалом о односу између знања и врлине, указати да знање подразумијева чињење, које је идентично добром дјелу, иначе нема знања, него чиновни проистичу из кобајаги знања. Само знање, које је супротно слијепом сујевјерју засновано на "јевангелију Христовом", како се тврди у Посланици Црмничанима "може уродити богатим плодовима заснованим на строгим божијим заповијестима". У правом знању не могу се помијешати моралне категорије. У посланици Црногорцима Петар I говори о томе сљедеће: "Зашто богоугодни људи сваки дан Бога моле да мир и тишину у свијет дарује да се чловјеческа крв не пролијева и да народ мирно живује ... Бог заповиједа да никога не убијемо и навлаштито кад нама зло не чини и кад рата немамо. Један источник не може слатку и грку воду дават, тако и један чојек не може се посветит говорећ једнијем језиком добро и зло".

Посланице Петра I су многозначне већ и по својим унутрашњим циљевима, утолико што су, поред молби, опомена и проклетства употребљене за просвештење народа. Оне су нека врста духовне поуке

како се треба владати у животу према начелима врлине. Савјетодавни тон којим су писане проистекао је из владичиног вишегодишњег промишљања кључних антрополошких проблема на основу којих са сигурношћу суди о стварима. У том дубинском разумијевању између добра и зла постоји непремостива онтолошка различитост, коју није могуће прескочити, нити је у контексту тога могуће да човјек буде у исто вријеме добар и зао. Добро искључује Зло, Зло искључује Добро. Сасвим је природно да је Петар I, као вјерски прелат, осјећао свој народ толико блиским, да је заборављајући на себе, чак и на црквене послове, радио на унутрашњем усмјеравању народне воље убијеђен да само пут исправности може да допринесе општем благостању. У посланици Његушима он истиче: ”Ја сам мнозини омрзнуо, зашто жалим нејаку сиротињу од напасти и самовољства и зашто говорим право, али Бог правду љуби, пред којим сва сила човјеческа свега свијета била би ништа када би она противу воље Божје ишла. И тешко ономе чловјеку који говори да је свјетлост тмина а тмина да је свјетлост”.

Петар I је у потпуности свјестан да својим говором не угађа свим поданицима у истој мјери, штавише да је ”мнозини омрзнуо” али је свјестан да људски судови не значе ништа пред судом вјечне правде. Према томе он ће свједочити да постоје два пута, један који води праведности и други њему супротан. Но, само се праведник може поуздати у принцип правде који ће га учинити побједником и коме људска пакост не може наудити, јер је он прешао пут који не подлијеже земаљским мјерилима.

Тако ће Петар I активно радити на духовном јединству Црне Горе, њеним истрајним усмјеравањем према принципима моралитета, обезбјеђујући на тај начин темељни основ народног бића. Утолико што човјек није одговоран само према себи или племену већ, прије свега, обавезност моралне норме схвата се као обавезност вишег реда. Уласком у морални однос обавезујемо се да одговарамо не само пред судом своје савјести или судом племена већ према аутентичном закону чијим се досљедним спровођењем осигурава најмоћнија заштита.

Да би постигао духовно уједињење Црне Горе, Петар I ће указивати на објективно важење моралног закона као гаранта заједништва. Тиме ће се из поља индивидуалне етике прелазити у област објективне тј. друштвене етике. Коначни циљ његовог владарског дјеловања је рад на унутрашњем уједињењу које се постиже престанком међусобних ратова, укидањем безаконја и увођењем моралног поредка. Тиме се постиже вишеструки циљ: престају унутрашња непријатељства и успостављају узајамне релације према етичком принципу, уништава самовољност појединаца и племена, спремних тек сада да буду дио једне претпостављене цјелине.

Петар I ће упућивати Црногорцима и Брђанима ријечи, у којима препоручује међусобни мир: ”Ево има двадесет и четири годишта од како сам ја међу вама постануо владиком ... Такођер и то лијепо знате, колико сам труда и муке претрпио безпрестано, кад на једну, кад на другу страну, молећи и заклињући вас да се не кољете и да себе испод турског јарма и харача ослободите ... и с помоћу божијом ослободите ... зашто видим да сваки дан више у своје самовољство и незаконије напредујете и да ви је милије зло и срамота, него ли добро и поштење и нека ви буде по желанију вашему ... и по данас нити ме у ваше после призивајте нити ћу се у њих мијешати...”. Петара I не подноси самовољу црногорских племена, јер она доводи до унутрашњих сукоба и одступања од моралне норме, па се на том путу урушава сама супстанца народног бића.

Непослушност која се испољава према главарима, па и органима државне власти, постаће главна препрека за нормалан живот. Зато ће се Петар I обратити Његушима: ”Ја вас молим и вседржителем заклињем да слогу и јединство међу собом учините и да се разумно и благопристојно владате ...” А Теклићима пише: ”да сва племена Катунске нахије и Црногорци пођу у Брда и ако буде од потребе да помажу својој браћи”. Бјелопавлићима поручује: ”Но, ево несреће што народ наш заповиједи божје не слуша и што је сваки осамовољио, е ево жалости што је мало и тамо и овамо људих који познају што је слобода и који раде да је не изгубе. А кад би је познавали као што је ја познајем сваки би радије умријет, него ли без слободе живјет”. У посланици Црногорцима и Брђанима митрополит Петар I ће изговорити критички суд својим саплеменицима: ”Но будући вам милије Зло, него добро, не могасте правитељство међу собом трпјети, желећи да се опет на обично ваша Зла и самовољна дјела повратите и да један другом крв пијете”. Црна Гора зашла је у онај образац понашања који доноси пропаст, будући да је морална свијест успавана и не обухвата у довољној мјери појединце и народ. Равно је то злочину према самом себи, злочину у коме страда независност, дјелање у коме се зло врши над самим собом. Анархија настала услијед недостатка сваког ”правитељства” доводи до повлачења норми друштвеног живота, ометајући природни пут ка независности, утолико што морал јесте у темељу друштвености, будући да се на моралном темељу гради друштво које укључује највише вриједносне идеале. То да се појединци покоравају само личним циљевима а не потпадају под етичку одговорност доприноси ништењу духа заједнице. А то значи да у случају, гдје је све дозвољено, заправо ништа стварно није дозвољено јер су сви подједнако угрожени међусобним непријатељствима. Укидањем законитости јавља се безакоње које на крају штети свима подједнако. Начело: *belum omnium contra omnes*, доведи заједницу на ивицу провалије, како је то сликовито речено у посланицама Петра I.

Сједињавањем обичајности која је наслијеђени принцип понашања и морала који је универзална антрополошка категорија, Петар I ће настојати да регулише друштвени живот. Будући да у Црној Гори није постојао правни поредак који би у спољашњем смислу организовао заједницу, Петар I је желио да издјејствује максималне захтјеве кроз формирање моралне свијести. И то са пуним увјерењем да се добро показује увијек као апсолутна Истина, једина Истина, цијела Истина. Свјестан своје улоге државника али и духовника, Петар I ће мисионарски будити успаване етичке инстинкте у народу, позивајући се на урођено осјећање добра у човјеку, штавише на његову природну религиозност. Способност за разликовање врлине и порока налази се у темељу у коме проговара чистоћа народне душе. Раширена у дубини вјекова морална свијест поставља се као обавезујућа мјера понашања. Јер разумијевајући вјеру и морал значи живјети вјером и моралом, онако како је писано да зна десница шта ради левица ...

Тако ће у Посланицама претежно преовладавати дидактичка компонента у којој се поучава моралном закону а сва дјела просуђују са становишна етичког вредновања. Истовремено било је то упозорење будућим покољењима на озбиљност кризе у којој је посрнула елементарна логика људског живота, утолико што он има цијену сходно моралном дјеловању. Петар I залази у саму суштину живљења вршећи тамо беспштедне корекције. Он језиком добра призива добро, тако што је добро учинио посебно пријемчивим за људско срце, привлачећи га магнетном снагом. Недостатак ”послушанија”, према коме сваки човјек има назначену улогу, руши смисао идеје правде, гаси етичко осјећање заједнице. Говорећи ријечима у којима се препоручује врлина, Петар I ће развијати концепт уједињења кроз послушаније да би се на тај начин зацијелио народни живот. У тој осјетљивој духовној кореспонденцији, у којој се за све без изузетка прописују једнака права и обавезе, налазио се темељ моралне оговорности човјекове која квалитативно превазилази његову правну одговорност. Истовремено ствара се основ за морално јединство, подигнуто на непромјењивим законима да се злочин неопозиво санкционише а добро дјело награди.

Петар I ће поручивати Црногорцима и Брђанима, Грбљанима и Бјелопавлићима, Катунјанима, Цуцама или Љуботињанима, војводама и сердарима, молећи их и заклињући их живим Богом да се окану унутрашње неслоге, и не попусте у свом ревносном испуњавању моралних обавеза. Дјелотворност унутрашње слоге има снагу да од малог народа учини велики, да се развитком јединственог моралног законодавства сагради темељ моралног осјећања цијеле заједнице. Петар I пред собом има визију апостола Павла, оног апостола који је сабрао хришћански

свијет јединственом идејом моралног добра, по коме морална радња постаје улазница за вјечни живот. Апостол Павле је говорио: ”Зато браћа моја љубезна, будите тврди не дајте се помакнути и напредујте једнако у дјелу Господњему знајући да труд ваш није узалуд пред Господом”. (Сог. I 15,58) или ”Молим вас пак браћо именом Господа нашег Исуса Христа да сви једно говорите и да не буде међу вама распре него да будете утврђени у једном разуму и једној мисли” (Сог. I 10) или ”Будите једне мисли међу собом а ником не враћајте зло за зло, ако је могуће колико до вас стоји имајте мир са свијем људима” (Рим. 7,8). Слиједећи библијски узор, Петар I је позивао на унутрашњу сарадњу, која се манифестује као једно осјећање, и једна мисао, да би се на том јединственом основу створио јединствени дух народа. Корист од таквог опита је вишеструка, јер се само унутрашњом консолидацијом постиже чврстоћа, пред којом се слама свака сила и практично се постаје непобједив.

Унутрашња дисхармонија доводи до потпуног колапса виталитичког потенцијала, лишавајући појединце сврсиходности заједничког живљења. А то је увијек лични избор, појединца и народа, детерминисан слободном одлуком да се живи по правилима или изван њих. Зато Петар I резигнирано говори Катунјанима ”Видећи вашу неслогу домаћи рат у сва племена од ваше нахије ја с мојом највишом жалашћу плачем и видим да сте ви сами себи и својој ђеци највиши крвници и непријатељи душевни и тјелесни и да сви ђаволи и сви ваши непријатељи од свијета не би могли толико зла, ни толико штете и срамоте вам учинити колико ви сами себи чините. Ви сте од Бога отступили и страха божја изгубили, ви сте грехоту и срамоту заборавили, ви за душу и поштење не мислите, ви се не можете крви братске наситити, ваша слава, ваше поштење, ваша похвала и дика и ваше јунаштво стоји у вашу домаћу рату и неслогу, у коју највишу своју срећу и радост находите”. Црногорцима и Брђанима упућује ријечи: ”Ви не имате вишијих злотвора од самијех себе и вама нико ништа не чини без ваше зађевице. Ви сте од сваког цара и краља вољни и слободни да ви нитко не заповиједа, но нијесте један од другога. Вама је противно све што је Богу и поштенима људима угодно ...” Петар I учио је Црногорце да слушају његове науке, да би у ”послушанију” у којем лежи највиша срећа утврдили норму као врховни ауторитет народног постојања. Домаћи рат, који се немилосрдно води, у коме Црногорци купе војску један на другога, ствара неравнотежу у којој су на крају губитници сви. Зато се утврђује да народ који одступа од правде, заборавља на гријех, срамоту и страх божији, не мисли за душу и поштење, жедан братске крви, радећи увијек против себе. Такав народ злотвор је самом себи, одрекавши се дужности према Богу, држави, породици и коначно себи.

Тако ће унутрашњи раздори, сујевјерје и предрасуде, ратови племена и братства, немаран однос према цркви и црквеној имовини учинити да оно што се добије на бојном пољу изгуби у миру.

Петар I указује на парадоксалну чињеницу. Супротно увјерењу да су спољашњи освајачи они који угрожавају слободу, унутрашња неслога, у којој се губи свијест о правди, постаје погубнијезло од било какве војне интервенције која долази споља. На јединственом духу заједнице гради се готово неуништиво заједништво, на темељу неразоривих унутрашњих савеза, којима никаква спољашња сила не може наудити.

Полазећи са становишта етичког објективизма по коме морал није релативан у односу на неки субјекат или културу, нити је чисто субјективан по својој природи, Петар I ће указати на религиозно начело у моралу као на кључну чињеницу. Уколико је Бог претпоставка моралног расуђивања, ауторитет вјере је безуслован и као такав неспоран за важење морала, обичаја и права који на овај начин губе свој релативан карактер. Универзалност моралног принципа обавезује све људе на етику. Безусловно морално начело постаје закон индивидуалног и колективног живота. Филозоф Хобс је описао стање природног постојања као живот без важења закона, дакле хаос. Но, човјек је искрочио из природе својом посебном мисаоном природом, стварајући људски поредак у коме важе закони. Тако ће Петар I, обраћајући се Црногорцима непрекидно их подсјећати на нужност поштовања једног универзалног моралног принципа чији је извор у најдубљим регијама постојања. Приближавањем или одступањем од таквог закона појединци и народи постају мање или више историјски реализатори једне ванвремене етичке воље.

Петар I ће саопштавати у Посланицама истину у којој се поклапају људски и вјечни закон, а залажењем у историјске слојеве, пронаћи ће темељ за пропаст злодјела пред људским а потом божијим судом. Он зато савјетује, учи, проповиједа тако да се у његовим упутствима оно изопачено, безрасудно и непослушно анатемише, а оно разумно и добро благосиља. Оне који су изгубили моралну свијест, слику добра тј. страх божији, опомиње на покајање тј. радикалну промјену душе кажњавајући их у противном клетвама које су имале препознатљиво дјејство.

На тај начин питање дјелотворности моралних санкција стављено под знак питања у савременим етичким концепцијама, решавало се из традиције, преузетим методом, који је омогућавао нормативни поредак друштва. Да ли је у том смислу модерна заједница изградила савршеније инструменте, него што су они у преамбулама Петара I које захтијевају моралну дисциплину, диктирајући један апсолутни морални кодекс? Идеја да је човјек етичка вриједност прихватљива са становишта разума, често се оспорава из различитих форми хуманистичког интелекту-

ализма у коме се прокламује општа релативност. Оно што отежава моралну свијест је слобода инстинкта која као да се опире трајној људској истини. Затим и питање објективног важења етичких вриједности као и морална воља која је чисто субјективна? Петар I ће моралну радњу уздићи до култа утолико што ће јасно искристализовати њене варијетете у конкретним дјелим. Тиме ће у разноврсној садржини искуства препознавати присуство идеје добра, као праву слику вјечне племенитости и љепоте. Одричући сваку правоснажност насиљу, ма из ког угла да долази, он нас подсећа на старе мудраце, који су вјеровали да само модус добра превазилази све остале људске могућности. Без сумње морални карактер човјеков оличен у моралном дјеловању појединца производи оне вриједности које помажу уздизање народне самосвијести до самосвијести једне епохе. Тако ће моралну одговорност прописивати не толико савјест колико заједница која је просуђивала моралну урачуљивост својих чланова у складу са њиховим конкретним дјелањем.

Петар I упућује Црногорцима ријечи у којима суди на основу практичне мудрости: Ви сте од Бога одступили, Ви сте поштење изгубили, Ви сте у међусобним суровостима и жестокиим споровима. То значи да се у истинитост његовог суда не може сумњати. Указивањем на појединачне кривце, он показује да кривица није дјелива нити заједничка, већ увијек индивидуална. Намјерно чињење неправде повлачи не само кривичну већ првенствено моралну одговорност. Зашто? Да би виновници злочина, ако је могуће, прихватили моралну норму као закон људског постојања. Појам кривице повлачи моралну санкцију, чија сврсисходност се не доводи у питање. Њен циљ је вредновање људских поступака њиховим одобравањем или осуђивањем. На тај начин Петар I ће изражавањем негодовања или одобравањем, у моралном смислу, регулисати унутрашње односе, спречавајући или превентивно дјелујући на евентуалне будуће прекршиоце. Биће то потврда да моралне санкције установљавају морални дух заједнице. Јер бити крив, значи не само правну одговорност и правну санкцију већ прије свега урачунавање моралне санкције коју установљава колективна свијест. Да би се оптимално искоријенила неправда у којој се изопачује човјек, као оно преко чега треба да се пређе ћутке, Петар I ће громогласно указати прстом на кривце, довољно гласно да га чују не само савременици, већ и будућа покољења. У свом јединственом погледу на свијет у коме је успио да досегне до саме суштине живота, био је усмјерен према одбацивању најништавнијих људских порива у интересу врлине да би се тако тајни човјека загледа у очи. У времену које је све довело до крајности, његов задатак биће нарочито тежак, но и користан за успостављање пољуљане духовне равнотеже. Оспоравајући компромисе, не знајући за савитљивост моралну

и уступке, на штету универзалног моралног закона, Петар I неће сузити идеју човјека на нацију или вјеру. Идеју о човјеку он ће конципирати на моралној самосвијести, том заједничком основу, на коме се гради људски свијет.

Тако се позивањем на ријечи светог Петра Цетињског, може поставити исправна филозофија живота, јер нас је он, попут великих учитеља – мудраца, учио да размишљамо, не само о томе шта чинимо, већ и зашто нешто чинимо, утолико што прво и последње питање етике је не само чињење добрих дјела већ прије свега смисао моралне радње. Постављајући највише моралне стандарде, он ће указати на метафизичко значење морала. Занемаривањем личних мотива, морална свијест постаје гарант дјеловања као унутрашња духовна цензура проистекла из суштине моралног закона. У комплексној историјској атмосфери каква је била Црна Гора, смјелост да се истакну такви критеријуми била је величанствена моћ, али и превелики захтјев у неким случајевима, у којима појединци нису посједовали снагу праве истрајности. Но, типичност моралних судова Петра I произилазила је из његове духовне енергије која му је отварала јасан поглед према претежним вриједносним мјерилима, преовлађујућим за смисао човјековог постојања. Узвишеност исправног дјеловања којој је тежио у свакој прилици непосредним савјетима поставиће се као прецизни мјерни инструмент сеизмичке осјетљивости у склопу кога се могла развијати јединствена духовна матрица.

Сумарни закључак о владавини Петра I слиједи из његове искрене одређености да читав живот посвети свом народу. Оданост са којом је приступао не изневеравајући владарске амбиције проистекла је из систематског увида у најшири корпус политичких, правних, моралних и војничких питања на којима је синхронизовано развијао идеју народног јединства. На првом мјесту његови војни успјеси заслужују високу оцјену са становишта историје, но не мање важна ствар је стратешко уобличавање државе на природно обједињеној територији Црне Горе, по први пут на законским регулативима. Најзад, Петар I ће заокружити своје дјело моралним законом, чије ће елементе проналазити у обичајној традицији. На историјској прекретници такав избор слиједио је не само спољашњу, већ много више унутрашњу духовну синтезу народног бића. Јер само уравнотежена морална свијест доприноси коначном сједињењу разнородних чинилаца у јединствени друштвени организам. Развитац унутрашњих спона и општеприхваћени вриједносно-морални систем, могао је постати полуга у одбрамбеним дјелствима много више од војничке моћи. Тако ће унутрашњи морални кодекс, а не величина државе, бити судбоносан за заједнички живот установљавајући једну осмишљену визију будућности.

Посланице: између самовоље и послушанија

Пишући Посланице својим сународницима Петар I је остварио значајно свједочанство историјског и политичког карактера. Има у њима изузетних књижевних пасажа, fine реторике и стила, примјерених само истински великим мудрацима. Препознаје се у “Посланицама” велико образовање ауторово, његов смисао да зађе у саму суштину живота, откривајући тамо оно што је људско. Свети Петар је увјерен да је људска ријеч моћна да утиче, мијења и ствара, ријеч попут стваралачког логоса. У том схватању ријеч као чиста духовност, има енергију моћнију од било чега на овом свијету, утолико што се сам људски дух путем језика материјализује у стварност.

Тако је и несумњива књижевна вриједност “Посланица”, само начин да свети Петар искаже сложеније историјске али и моралне проблеме. У општењу са људима оног доба он је, у недостатку других могућности, развио богату преписку у којој је изражавао своје погледе на политику, историју, морал, имајући готово увијек неки конкретан примјер као повод. Свети Петар ће настојати да установи високе моралне критеријуме како би духовност Црногораца узвисио до етичких принципа. Утицај “Посланица” на савременике, управо зато био је огроман. Пријемчивост за њихов садржај била је утемељена на најдубљим моралним осјећањима у народу коме је свети Петар Цетињски био и духовни предводник и државник и господар.

“Посланице” су настале као плод вишедеценијског митрополитовог рада и потребе да служи свом народу. Оне су изражавале његове моралне али и политичке идеје. Тако је естетика у Посланицама уступила мјесто етици, будући да етички стадијум по своме значају пресудније утиче на живот заједнице.

Као и библијски пророци који су своју мудрост изражавали у љепоти књижевног језика, тако ће и Петар I Петровић Његош своју најдубљу филозофију живота уобличити као књижевни текст. Тиме је објашњиво лако ширење посланица у народу и дјеловање које се појачава уколико је садржај истакнут поетским начином казивања. И то зато што поетизовање моралног говора још снажније истиче његову поруку, обративши се подједнако нашим чулима и нешем разуму. И притоме, као и стари пророци који су проповиједали јеванђелску науку, личним примјером Петар I је био живи доказ оног што је говорио и препоручивао другима да чине. Он је био такав ауторитет који је преносећи вриједности традиције настојао да их угради у ново вријеме. Зато његова неумрла ријеч и данас има непомућени духовни сјај, као што је случај са свим оним што је у коначном људском свијету бесмртно.

Петар I ће написати и велики број писама значајним људима његовог доба. Као и “Посланице” и писма упућена књижевницима, политичарима, народним трибунима и вођама одликује карактеристична форма изражавања. Митрополит пише и говори лијепо, због тога што мисли разговјетно. Чистота његових појмова, је кристална, а то не може бити без одјека на његов начин писања и говорења. Унутрашња сазнања постјешила су његов бесједнички и списатељски дар, дајући му главни духовни смјер. И када се обраћа својим саплеменецима, посланствима, и када пише познатим личностима, препознајемо специфичан рукопис, исписан једном аутентичном личнишћу.

Захваљујући снази ријечи, Свети Петар је успијевао да влада својим народом. Та ријеч била је упозорење или прецизније упутство како се треба понашати да би се остварили одређени циљеви. Судбински одређен за господара, свети Петар није имао другог наума осим да буде слуга отечества, како би помогао Црногорцима на испиту чврстоће моралне и физичке. Јер, он их је опомињао да буду оно што још нијесу и што би тек могли да буду. Не толико упутом на прошлост, колико их усмјерава на будућност, учећи их најуниверзалнијим правилима понашања. “Посланице” ће бити узор-штиво за обезбјеђивање будуће друштвене хармоније, корак напријед према моралним начелима постојања.

Кључ који отвара врата његовог сложеног духовног свијета је дубоко поимање свеприсутног промисла. Та промисао присуствује у природи и људским стварима онда када се тежи љепоти, истини и доброту. Мноштвом скривених или отворених алузија, Петар I ће исказивати своје повјерење према ауторитету вјечности. Јер, он није сагледавао овај свијет очима агностика и скептика. Он не сумња, он зна да је божанска прмисао присутна енергија, знак да је оно што је створено највишом вољом и само постало божанско.

Тако у посланицама откривамо њиховог аутора као човјека високе умности и страственог темперамента. Његова мисао сва је надахнута дужностима људским и хришћанским. Између осталог он ће написати: “Ја сам мнозини омрзнуо . . . зашто говорим право али Бог правду љуби, пред којом сва сила човјеческа свега свијета била би ништа, кад би она противу воље Божије имала. И тешко оному човјеку, који говори да је свјетлост тмина, а тмина да је свјетлост”. Свети Петар зна да је све што је противно свјетлу праведности осуђено прије или касније на пропаст. Када би се сва сила човјечанства удружила на правцу супротном начелу правде била би срушена, баш као Вавилонска кула. Само дјела и ријечи настале на принципу онтологије праведности могу трајније опстати. Ту једноставну истину Петар I посвједочиће личним подвигом. Зато и јесте светац!

Петар I ће у “Посланицама” исказати своју неизмјерну жудњу, преданост срцем и душом за остваривање унутрашњег мира. Већина “Посланица” има поруку којом се тражи или препоручује сложан унутрашњи живот. Смисао његових посланства је, када се она саберу цјеловито, да се Црногорци помире изнутра, стварањем услова за једно бесконфликтно стање друштва. У Посланицама су јасно издиференцирана два супротна појма: послушаније и самовоља, као два пола у односу на која се мјери заједнички живот. Послушност значи ред, поредак, законитост; термин Самовољност пак уводи неред, незакоње и унутрашњу дезорганизацију. Само се, дакле, смиривањем унутрашњих тензија успоставља легитиман друштвени поредак. Зато свети Петар Цетињски захтијева послушност својих непокорних поданика, да би се тим начином створио основ за формирање државне организације. Свети Петар истиче у посланици Његушима 1803: “Није било нити може бити у свијет ниједнога малога или великога народа срећна ни поштена без слоге и без послушанија, него су сви народи изишли силом, славни, богати, срећни и поштени по путу своје слоге и послуха. Свака животна ствар има своје старјешине и человође које слуша и за њима иде. Челе имају своју матицу, голуби своје стражнике и предводитеље, жраљеви својега началника, стока своје звонаре, тако и остало створење, свако има своје главаре по премудрому божију благоволенију им опредјељење. Ово може и саме безумне људе научит да буду послушни својијема главарима не поради њих но поради самијех себе и своје користи, јер ће није послуха, ту не може бити суда а ће није суда, ту је свако зло и свака туга и несрећа и погибелъ вјечна. Тешко дакле, народу у којему савршенство и непосух царствујет”. Митрополит ће имати на уму да управо на природним законима утемељи друштвено понашање. Природно право основ је за позитивно право, утолико што нам природа показује смисао унутрашњих повезивања. Свака заједница у свијету природе има свог предводника, “человођу”, за којим иде и коме је послушна. Тај закон преузет из природе важи и за људски свијет. Људско друштво хијерархијски је уређено. На самом врху, као водећа монада налази се суверен, или вођа који управља цијелом структуром. То пирамидално схватање друштвене моћи, Петар I ће изводити из природног права. Начело управљања слично је у свим живим врстама. Једни су владари а други они над којима се влада. Но, суштина политичког умијећа владања је постизање природног склада између управљача и народа. Само ако управитељи раде за опште добро народа, а народ јесте послушан у извршавању њихових праведних захтјева, можемо очекивати друштвени напредак.

Свети Петар, наравно, има у виду мудре владаре, са духовним и моралним врлинама за поштовање и политичким одлукама у чију свр-

ховитост не треба сумњати. Послушност о којој он говори је добровољна подређеност свих чланова друштва једној разборитој управљачкој стратегији. Тиме ће свети Петар Цетињски, такође, слиједити античко повјерење у платонистички концепт о филозофима политичким управљачима државом, јер они најбоље знају шта је опште добро искључујући властите егоистичне потребе. Из тог проистиче и владавина права и успостављање суда, чиме се уводи основ за стварање стабилне демократске управе и државе. Народ који “има послушаније, слогу и “првитељство међу собом”, има све битне претпоставке за славу, успјех и благостање. Притом, термин “послушаније” узима се не само као друштвена категорија, већ се има у виду и његов религиозни карактер. Индивидуална послушност моралних заповијести за човјека значи улазак у Божију присутност кроз поштовање његових закона. Тиме се укида људска самовоља, а човјек је истински слободан ако се из средишта своје слободе одлучи за понашање према апсолутним мјерилима. Зато је “послушаније” дужност сваког човјека али и народа. Послушност значи прихватити да постоје правила којих се слободно треба придржавати ради личне и колективне добробити. У противном бити самовољан, значи бити роб својих противрјечних жеља, страсти и нагона. Послушност је рационалан став човјека, који чак и природа слиједи спонтано, да би се у хармонији поштовања правила човјек осјетио слободан и био стварно слободан. На тај начин “послушаније” не искључује категорију слободе, јер управо се слободно одлучујемо за дужности којима се поспјешују законитости друштвеног понашања. Тако је послушност израз неке врсте етике дужности као највишег степена слободног одлучивања, појединца који је слободно одлучио да индивидуалну вољу подреди општим интересима. Друштво слоге ослобођено је анархије и тираније различитих опречних самовољстава да би свако могао да, не угрожавајући друге, испољи своју индивидуалност. Јер, послушност значи добровољно одрицање од свих личних права, да би се створила заједница, у којој сви уживају у правима. Усклађивањем различитих права кроз послушаније закона друштвеног поретка, рађа се здраво друштво са здравим унутрашњим механизмима.

Петар I пише Бјелопавлићима и Пјешивцима (1822) сљедеће “јербо знам ће слоге и послухе не има да је ту свака несрећа и срамота и свако зло и незаконије што може на свијет бити и да такве људе сви народи од свијета мрзе и ћерају како срамотне злодјеле и незаконике”. Народ који има “слогу и послушаније” има унутрашњи мир, као основ законитости и праведности. Тим путем искорјењује се могућност за домаћи рат и унутрашње крвопролиће: “Домаћи рат и велика царства разура и у несрећу обраћа, како ли неће једно племе, оли једну нахију у наша

убога и сиромашна мјеста разурити; такођер слога и послушаније чине да један мали народ постане великим и силним народом. Спомените се, дакле својега добра и своје славе и поштења да се ваши злотвори не веселе”. Овим ријечима Петар I ће даље развијати идеју “послушанија”, указујући на њене добре посљедице. Он пише у наставку Посланице Његушима из 1827. године: “Ја вас свијех молим и силнијем Богом Вседржитељем у три пута и у триста путах заклињем да учините сами себи начин како ћете живјети, то јест да збор и договор на једно саставите, да слогу и јединство међу собом непоколебимо утврдите, да злomu човјеку руку не држите, него да глобите и покорите како буде заслужио и да своје главаре и старјешине љубите, почитујете и слушате. Такођер и главаре на исти начин молим и свом силом небеском заклињем да оставе инад и независт да чистосрдачно у љубави живе и да се лијепо и мирно договарају . . .”. Митрополит ће упутити захтјев главарима и народу да обостраним напорима учине да живе у слози и љубави. Основ слоге је договор, па је и смисао сваког збора коначно договарање око заједничких питања, као знак сигурног унутрашњег споразумијевања. Искључивање унутрашњих сукоба, могуће је посредством збора као договора, на коме ће црногорска племена и њихови главари утврђивати заједничке акције. Јер, постигнуто јединство није ропско покоравање, главарима или закону, већ најчистији доказ да се праведност уводи слободним пристанком, искључивши насилна средства.

Тако ће послушаније бити основ сваког друштвеног развитака, темељ моралног и правног поретка. У свијетлу послушанија и слоге, у унутрашњем животу народа угасиће се сваки пламен братоубилачког ратовања, мржња и завист, анархија и безакоње. На тај начин успоставља се ред на унутрашњем плану који ће омогућавати одбрану и од спољашњих непријатеља. Усклађивањем изнутра, када се укину наслијеђене осветољубивости, заједница је ваљано припремљена за сваки облик отпора. Бјелопавлићима 1828. године митрополит Петар I пише: “А ће се зли не кастигају, ту никаквога добра бити не може заклињем да зле људе не браните, да праве не ћерате, да смутњу не чините и да слогу и јединство не разурате и сами себе да не изгубите, у вријеме кад би право било да сваку домаћу рат и мрзост угасите и да гледате оно што може за вашу општу народну корист и славу бити да се послјед не кајете од нашега самовољства и непослушанија . . . “. Дисхармонија у бићу једног народа нарушава његове виталне интересе, пријетећи да такав народ “изгуби сам себе”. Ако заједнички интереси не доминирају над посебним, у насталом стању свако понашање је дозвољено. Тако се енергија троши на домаћи рат унутар заједнице умјесто на сложни отпор према заједничком непријатељу споља.

Петар I ће у Посланицама изражавати жаљење, тугу али и срдитост у тренутку када код Црногораца преовладају унутрашње свађе и непослушност. Он пише аустријском делегату у Котору: “А мене су Ришњани што и Његуши, а Његуши како и Ришњани, и једно и друго браћа, и жалим толико зло и крвопролиће, што бива међу њима. Не могу друго нако молит Бога да пошаље међу њима мирнога ангела”. Има у митрополитовим ријечима најдубљег хришћанског схватања братства међу људима, једнакости утемељене на једном творачком начелу. Његова оданост општим идеалима саткана је од љубави према сваком човјеку, братству или племену у истој мјери. Зато и моли Бога да пошаље “мирнога ангела” који би Ришњане водио према разумном понашању. Збору Паштровића, Петар I у истом духу пише да је “иједак” на Глуходољане и неприличности које су починили. Он каже: “А тко је зло учинио платиће и од Бога и од људих. У вјеру се ништа не поклања ни дарива, а вјера је Бог”. Своју владарску улогу Петар I темељиће сасвим на поузданом свједочанству вјере. Религија даје разумну наду у праведност овог свијета, сазданог на принципу правде. Увјерење да ће злочинац, кад тад, бити кажњен од људских судова али и од суда вјечности, омогућава да се на стабилним основама изграђују међуљудски односи. Вјера, стога, није дар, нити поклањање, она је више обавеза и одговорност вјерника да поштују божије заповијести. Зато се и Морачани и Ускоци 1790. моле и заклињу “да међу собом мирно живе и да једни другом пакости не чине”, а упозорава да онај ко неће послушати савјет “такав да је у Господа Бога проклет и да му све буде проклетно и злосрећно”. Митрополитова клетва има за циљ кажњавање преступника, позивањем у помоћ вјечне правде. Сваки злочин нужно мора бити санкционисан чиме се злочинци лишвају сваке користи од свог злодјела. Тако се на једном дубљем нивоу, укида смисао зла, јер ће његов извршилац кад-тад бити кажњен.

Циљ унутрашњег јединства је слога, а њен видљиви знак јесте слобода индивидуална и колективна. Свети Петар је сматрао да је људски морал повезан са идејом слободне воље која добровољно бира моралне циљеве. Дужност моралног избора проистиче из чињенице да човјек припада једном трансцендирајућем поредку ствари. Својим моралним дјелањем појединац излази из нужности природе у подручје слободе, потврђујући тиме божанску основу људске личности. Брђанима 1800 године, Петар I ће објаснити свој животи задатак, повезујући га са слободним животом свог народа. Без икакве личне користи, митрополит је “вазда и на сваком мјесту говорио и заклињао Брђане али и све Црногорце да живе у међусобном миру и слози”. Зато је слао главаре и суце “да очисте смутње и да потврде *стегу* и *јединство* међу свијем народом”. Желећи да суци буду увијек “браћа из нашег народа”, митрополит

Петар I је настојао да уреди унутрашње односе. Тако би народ сам поставио правне уредбе свог владања по којима би се зли људи кастигали. Увидјевши да постоји спремност за непослух, свети Петар Цетињски ће упозорити Црногорце на погубне посљедице: губитак унутрашње слободе, безакоње, анархију, међусобни рат и најзад непријатељски сенцир. Митрополит им стога препоручује да срећа и “благополучје” значе да управо мир и тишину поврате, зауставе братско крвопролиће и тако сачувају слободу и “дражајше отечество”.

Да би остварио свој главни владарски задатак митрополит скреће пажњу на основне врлине доброг понашања и његове предности. Он пише Катунјанима 1805. да пажљиво чувају своје поштење, слогу и мир. Осим тога препоручује им трпљење као прву хришћанску и људску дужност: “Нека сваки стоји с миром и нека трпи како ја трпим зашто знам да ће наше трпјеније боље за нас бити, него ли икаква наша освета”. Савјетујући Црногорцима да се не свете једни другима, али ни турским ни ћесарским људима, Петар I их усрдно моли и подсећа на вриједност трпљења и праштања. У крајњој линији то не значи слабост, већ моћ да се сви моћници овога свијета доведу пред оно судиште које ће им боље и трајније оспорити њихове радње.

Митрополит у истом тону пише Љуботињанима да не може заборавити своју дужност и да је “иједак у срдитости”, када види да се његова ријеч не поштује. Он помиње да је четрнаест пута обилазио Цеклињане и Добрљане да би их убиједио да се владају исправно. Подсећањем да домаћи рат може бити само потпуна катастрофа зараћених страна, Петар I указује на виши смисао слоге, као полуге општег напретка заједнице. Зато и Радуловићима пише 1805. да иако су “тешко увријеђени” забораве на освету и приклоне се судском рјешавању спорова. А затим пророчки истиче: “Ми ћемо сви, љубезна браћо, умријети и тешко нама ако један другог на овоме свијету живећи не љубимо, ако се не смиримо с нашијем супарницима, на које жалост имамо и ако један другом увређаје не простимо, нећемо на ономе свијету вјечнога помја и блаженства имати и неће нам Отац небески наша сагрешенија простити. Дакле, ради Бога који је једино и вјечно наше добро и ради вјечнога веселија и радости којег је Бог уготовио својем послушном у рајске сладости вјековјечно уживати и насладити се његова божественога лицезренија . . .” Свети Петар је етичке норме утемељио у религиозној перспективи, сматрајући да чињењем добрих дјела постајемо привилеговани чланови вјечне заједнице. Принцип праштања је најважнија карика на путу човјековог духовног узношења и вјечног живота у коме се слободно заједничари са извором добра. Петар I ће у овом кратком пасусу изнијети цјеловито свој поглед на човјека и његову будућност. Етичке дужности

јесу обавезност не само због човјековог друштвеног понашања, дакле социјална категорија, већ њиховим испуњавањем постајемо припадници највишег облика постојања, оног начина који укључује: “веселије и радост и рајске сладости вјековјечног уживања и наслаждати се божественостом лицезренија”. Има у овим владичиним ријечима толико мисаоно-религиозног става које ћемо тако добро уочавати код Његоша. Управо је повјерење у радост и “наслажденије” будуће хармоније као литургијски благослов било толико инспиративно за писање “Луче”. Виђење божественостом “лицезренија”, како би рекао свети Петар, Његош је појмио као савршену мјеру према којој се смислено креће људско биће. Тако ће Петар I бити инспиратор Његошевог схватања о високом достојанству људског лика, коме је Творац намијенио специфичан статус у вјечности. Осим тога, визија будућности је радост, вјечног свеслављења, коју ће Његош исказати кроз један музички и визуелни доживљај. Но, коријене тог одушевљења можемо пратити и у ријечима пјесниковог духовног оца Петра I, оним ријечима у којима је Светац упућивао на извор постојећег свијета.

Не постоји владар, толико посвећен идеји јединства у нашој свеколикој историји као што је то био мудрац свети Петар Цетињски. Он је знао да се само јединственошћу народног бића ствара основ за слободан живот уређен према законима. Исто тако самовољство Црногораца узрок је многих невоља, па у том контексту митрополит поручује Морачанима и Ровчанима ријечи: “Ви сте људи тврдоглави узели самовољство, не имајући доброга ни здравога разума, не знате што чините, ни што мислите, нити разбирате ишта од нашега самовољства и вашијег дјелах . . .” Безумност самовољства лежи у нереалној процјени самовољника која гаси здравомислећа људска својства. Појединац или колектив прхван самовољством, не може правилно да расуђује о стварима, онеспособљен страстима над којима нема контролу. Самовољством се одступа од правог пута како пише у “Посланици” Његушима 1811. “Послух и добри начин” стварају простор за морално понашање, јер се нормирање друштвеног живота може изводити само у сређеним приликама.

Конечно, чувеним ријечима у Посланици “Катуњанима” 1822, Петар I ће дефинисати самовољство као узрочника општенородне пропасти. “Ви чините оно што знате, но не знате што чините. Ви никога не слушате, ко за добро наше ради и говори . . . Ви сте од Бога отступили и страха Божија изгубили . . .” Оштрим ријечима Катуњани су прекорени да су заборавили божије и људске законе, поставши највећи непријатељи сами себи. Слободни од сваког, али не и од својих злих обичаја и нарави. Пропасти њихова је стога од њихових властитих злодјела. Неслога унутар племена и домаћи рат доприносе коначном слому. Осим тога,

Катуњани вјерују да знају шта чине, а уствари њихова дјела говоре да је то кобајаги знање, лаж дистанцирана од правог знања истине. Тако се показује да они раде из незнања. Поистовјећујући знање са врлином, као у филозофској традицији антике, митрополит Петар I ће указати на дубљу узајамну повезаност. Човјек који гријеши морално, чини то из незнања, јер када би знао шта је добро никада не би нарушио његов смисао. Но, узрок таквог незнања је изражена склоност ка самовољи која подиже страсти до тачке на којој није могуће разумско понашање. Самовољство онемогућава разум да доноси правоснажне одлуке. Такав човјек робује различитим правцима, који му замућују поглед и чине да је интелект онеспособљен за правилну употребу. Слично и народ којим овлада самовоља постаје себи највећи крвник и непријатељ првог реда, неспособан да се одупре унутрашњим и спољашњим узурпаторима.

Тако ће у посланицама Петар I стално варирати два појма: послушност и самовољу, да би објаснио добре и лоше стране заједничког живота. Онда када је на дјелу послушност према владару, главарима, цркви, свештеницима и свему што је у вези са законитим понашањем, ријеч је о цјеловитом напредовању народа, унутрашњем благостању и слободи. У супротном смислу самовоља означава мноштво збуњујућих и противрјечних интереса, без изгледа на било какво цјелисходно рјешење. Привидно, ријеч је о слободи, док је у практичном смислу државни живот хаотичан и несређен. Јер, тамо гдје сви мисле да су потпуно слободни у ствари нико није слободан. Подређени најнижим страстима и осветољубивостима сви чланови заједнице живе у несигурном друштву у коме не важе никаква правила. Тако је свети Петар указао на важну чињеницу социјалног понашања и потребу да се социјални односи ријеше правним и етичким средствима. Под послушношћу он подразумијева специфичан однос који не искључује слободу, утолико што слободно понашање мора имати одређене границе у друштвеним оквирима. Као чланови заједнице људи су слободни док не угрожавају интересе једни другима. И при томе сва питања друштвеног човјековог живота рјешавају се заједничким одлукама регулисаним правним системом. У недостатку развијеног правног поретка Петар I ће својим ријечима дати снагу правно-моралних императива, да би се заједница усмјерила у добром смјеру. Зато ће он као владар у себи сјединити и законодавну и судску и извршну власт, поставши риједак историјски примјер да се оригинално тро-јединство власти може образовати у једној личности а да се при том не угрози идеја слободе.

То значи да је свети Петар Цетињски, сагледавајући саму суштину човјекове друштвености, у њеној основи видио заједницу која мора слиједити одређена правила и чији чланови треба да правно регулишу

међусобне односе. Сви чланови друштва треба да се васпитавају у духу послушности отеческим циљевима који својом величином надилазе све што је индивидуално. Самовољство пак, као појам супротан послушности, уноси тоталну пометњу чинећи да свако самоиницијативно просуђује властити кодекс понашања. Тако се показује да је послушност извор слободе, а самовоља извор не-слободе. Јер само се кроз послушност човјек пре-сабира и слиједећи смисао тоталитета постојања.

Самовољност, коју свети Петар толико осуђује, повезана је са различитим облицима нереда и представља погрешан избор за један народ. На том путу увијек се парцијално види само дио истине, никад цијела истина. Зато ће у комуникацији са Црногорцима Свети владика увијек потенцирати послушност односно слогу, ред и мир у њиховом међусобном опхођењу, као оптималан начин да се постигну заједнички циљеви. Он пише Бјелопавлићима 1822. године: “Ја вас силом на послушаније нагнати не могу . . . “ Послушаније, је дакле више од свега ствар добре воље, засноване на разумској процјени да су слога и јединство највише вриједности.

Црмничанима владика Петар пише о томе колико му је црногорско непослушаније и самовољство досадило, тјерајући га на стално правдање “ћесарском гуверну за њихова дјела”. А Његушима да хоће бјежат са Цетиња, од њиховог зулума и самовољства. Тако ће се попу Локу жалити: “Ваља барем при старости мојој да се уклоним от тешкога самовољства црногорскога”. У категорији послушанија митрополит црногорски сабира све што је позитивно у животу једног народа, све оно што га чини људском скупином организованом према хуманим начелима. Његова кључна владарска амбиција је да самовољство искоријени као и страствени отпор различитим облицима сузбијања непослушне црногорске ћуди, од које се ваља склањати. Само у тишини послушанија душа човјекова, као и душа народа, мирно разабера смисао заједнице као цјелине, у којој сваки сегмент заузима одређено мјесто. У души човјека који је спреман на послушност је као у води бистрог извора, у коме се као у огледалу огледа виши смисао сваког поретка.

Свети Петар ће енергично захтијевати да Црногорци слушају његове науке и буду послушни његовим ријечима. Он их преклиње али и проклиње уколико прекрше његове молбе, свјестан до краја посљедица историјски погрешних одлука. Свети Петар један је од најодлучнијих владара црногорских. Његова ријеч сијече као сабља. И то на први поглед мирно. Оштрина таквог засјека сеже у скривену страну живота, невидљиву голим оком, према којој се етичке вриједности не смију заповставити. Свети Петар громогласно упозорава и пријети жестоком казном у случају неизвршења његових молби. Он пријети изопштавањем

појединцима или цијелим племенима због тога што зна да је боље да се болесно ткиво одстрани хируршким резом него да цијели организам пропадне.

Мисија Петра I коју је извршио у Црној Гори вишеструко је била плодносна. Он је својим непрекидним радом условио једно самовољно народно биће да се окрене цивилизованом начину живота. Тај тешки владарски задатак извршио је до краја, увјеривши и саме Црногорце у чистоту својих мисли и захтјева. Народ му се спонтано одужио називајући га Светим. Јер, света је била воља, која је непокорну горштачку нарав усмјеравала према светим циљевима у личном и колективном искуству. Захваљујући његовом просветитељском раду, душа народа је просвијетљена, свјетлошћу која има извор у првосвјетлосним дубинама.

Дрскост самовоље је у томе што самовољник не поштује никаква правила, проглашавајући себе за мјерило свог понашања. Друштво сачињено од самовољника је сума анархичних индивидуа, лишених могућности да организују било какву заједничку дјелатност. Зато митрополит црногорски пише 1824. Црногорцима: “Ви не бјесте по нејакости или по недостатку праха и олова у такво срамотно поданство утонули, него по вашој неслоги и по вашем непослушанију . . . Ваше послушаније било је за вас срећно и похвално . . . но своју ријеч не уздржасте”. Црногорци су изгубили слободу и пали под утицај скадарског паше, за вријеме митрополитовог боравка у иностранству. Разлог за ропство се налази у непослушанију, а не недостатку стварне снаге за војни сукоб.

Радећи непрестано на унутрашњем савезу Петар I ће уједињена племена повести у побједу на Мартинићима и Крусима: “Послије ове богом вам дароване побједe све моје мисли, сва моја жеља и све моје рађање, бјеше обраћено да ви уредите међу собом суд и правитељство, на приличних вољности ваше законах, који ће народом владати и суд проводити, самовољство искоријенити, мир и спокојство утврдити са сусједним и осталим државама, ће би потребно било одговорити и учинит да добри људи буду поштовани а зли кастигани”. Овим ријечима Митрополит ће у кратким цртама изложити своју државничку стратегију. Након војних побједa које су прославиле црногорско јунаштво слиједи напоран пут унутрашњег консолидовања. Стварањем правног поретка, суда и правитељства заједница је добила гарант за миран живот унутар својих граница и добросусједске односе са окружењем. Закон установљен као неприкосновена воља, постаје услов да се сваки вид непослушности казни, и тако сваки злочин прође правну процедуру. У таквој ситуацији истиче владика Петар I “престаде самовољство, престаде домаћи рат и крвопролиће”.

Црногорци су повратили слободу у “два жестока боја”, поставши народ достојан дивљења великих европских народа. Славне побједe у

рату овјеравају се законитим понашањем у миру. Да би се стање слободе дугорочно задржало потребно је увођење правитељства, суда и кулука, то јест закона коме је сваки становник подређен, подложен његовим нормама. Тада, каже митрополит, “не кипијаше братска крв из уста вашијех . . . и Богом благословена тишина на све стране пребиваше . . . Но, будући вам милије зло него добро не могасте правитељство међу собом трпјети желећи да се опет на обично ваша зла и самовољна дјела повратите и да један другом крв пијете . . . Ви сте од свакога цара и краља вољни и слободни, да ви нитко не заповиједа, но нијесте један од другог . . . Ви не находите добра и поштења ни учен, иако у своје зло и безаконно самовољство, ви не имате вишијех злотворах од самијех себе и вама нико ништа не чини без ваше зађевице”. Петар I ће једноставним начином објаснити да се великим народом постаје слогом, док неслога чини да и велики народи могу постати малим. Дакле, војна сила или бројност не могу сами по себи бити основ за величину једног народа. Оно што народ чини постојаним споља и изнутра јесте његово унутрашње сагласје, на коме се темељи чврстина народног карактера. Но, “несрећа је што народ наш заповиједи божије не слуша и што је сваки осамовољио” подвлачи свети Петар. Унутрашњи поредак заснован на владавини права показује се као безбједан за све чланове друштва. Стога унутрашње помирење уз оштро кажњавање смутљиваца који ремете заједнички живот мора бити спроведено до краја. Међутим, митрополит црногорски као искусан предводник Црногораца познаје добро све тешкоће које потресају народно биће. Он зна да је за вјековима ненавикнут народ на било какав облик правне стеге, тешко издржати њихову обавезност.

У том контексту он изричито наглашава да кривца за робовање непријатељима треба тражити само у домаћим несугласицама. Противрјечности у коријену народног бића угрожавају подједнако све, било да врше или подносе злочинства. Степен аутодеструкције, у самовољствима подигнут је на највиши ниво. Јер, народ је овдје сам себи постао злотвор, разарајући властиту националну супстанцу. Народ слободан од сваког споља постаје неслободан изнутра. Оно што добија у рату, губи у миру, слободан од туђина, неслободан у међусобним општењима. Тако је тамница црногорска основана изнутра, а не споља, унутар а не изван Црне Горе. Њени актери су темпераментни ратници, неспособни да обуздају свој виолентни карактер. Зато Петар I пише Цеклињанима 1827. године: “Да можете и Турке бисте довели и не бисте помислили да би то за вашу штету и несрећу и погибелъ вјечну било, само да насладите ваша срца вашим крвопролићем и вашим безаконијем и злочинством а не знате да све сами себи чините и да једни друге истражит нећете”. Митрополитовом умном посматрању не може се сакрити никакво зло-

дјело, нити пак, изостати његова осуда са становишта принципа правде. Он истиче цјеловиту бесмисленост злочина, нарочито ако се он врши над властитим братом. Као у случају Каина и Авелја, братоубиство се увијек на крају показује бесмисленим. Цеклињанима су Љуботињани браћа - тим ставом митрополит изражава хуманистичко увјерење о свим људима као браћи. Тако је сваки злочин учињен другим, уствари злочин учињен себи. Илузија је да кажњавањем другог, искључујемо сопствено биће. Напротив! Митрополит ће непрекидно указивати на узалудност зла које се прије или касније окреће против самих извршилаца. Тако се цијели друштвени живот гротескно помјера према самодеструкцији подједнако опасној за све. Петар I ће говорити о категорији одговорности човјекове за другог, а не само за себе. Бити одговоран за другог значи највишу форму моралног усавршавања. У том смислу владика Петар пише главарима 1828: “Па нека пазе Црногорци и Брђани . . . да не остану задњи од свакога у вријеме кад би могли најпрви бити, да хоће слогу и послушаније имати”. Тиме се директно указује да унутрашњи склад омогућава међународни престиж државе као што је неслога уништава. Црна Гора има све предиспозиције за првенство као мала балканска држава у европским оквирима ако се одрекне својом традицијом утемељене самовоље. “Међу народом самовољним”, како пише митрополит Петар I Симеону Орловичу 1812. године, резигнирано ће позивати на умир и заједничку војну акцију. Његов задатак био је тежак, различит од владарских послова у сређеним државама. И зато му треба дати високо признање! Јер, он ће упркос бројним тешкоћама, од којих је најтежа била црногорска самовоља, успјешно вршити управљачку функцију проналазећи оптимална рјешења.

Свијест о јединству коју је свети Петар стрпљиво изграђивао постаће окосница на којој се створила чврста организација друштвеног живота. Процес уједињења био је резултат његовог упорног рада на сабирању унутрашњих потенцијала. У првом реду то је значило забрану узајамних сукобљавања појединаца, породица и племена да би се развио дух заједништва. Осим тога Петар I је осујећивао у заметку идеју да завађена племена користе спољашње непријатеље као савезнике.

Црногорци су често ратовали у садјејству са непријатељским војскама једни против других. Познајући њихове слабости турски завојевачи често су их окретали према унутрашњим сукобима. Тако ће свети Петар захтијевати од Црногораца одрицање од било каквих акција потпомогнутих вјековним непријатељима, тражењем савезника искрених тамо гдје их никад стварно није било. Свети Петар ће на језгровит начин указивати на конкретне преступе, а онда ће у завршници посланице захтијевати њихово најоштрије кажњавање. Виновници недјела, од којих је

најтежи вид престапа братоубилаштво, анатемишу се или осуђују смртном казном. Свети Петар је одобравао, штавише захтијевао, најстрожу санкцију за нарушаваоце моралног закона. Он ће, у духу старозавјетних пророка, мирним тоном указивати на злочин, затим и потребу кажњавања злочинца. На исти начин осуђиваће не само индивидуалне кривице, већ и шире скупине кад год препозна знаке непослушности. Најоштријим ријечима гнијевно се обраћа самовољницима, да би спријечио њихове личне пропусте. И то зато да би њиховим одстрањивањем утицао на зацјељење народног бића у коријену.

Лажни пророци

Петар I ће се у Посланицама нарочито осврнути на тзв. пророке чије је пророштво обмана али који су имали распрострањен утицај у Црној Гори. Свети Петар је јасно двојио религијску и магијску свијест, настојећи да њихове суштинске разлике убаци у народну памет. Заклет да говори право, утолико што и “Бог правду љуби”, он оштро осуђује лаж која се протура за истину. Тако ће Кучима 1819. писати поводом лажног калуђера Авакума, објашњавајући им карактер тобожњег месије: “Лажни ветинак Авакум, вара и мути народ да се с Турцима бију” упозорава Петар I. Осим тога тај калуђер је истјеран из Србије, као бунтовник и смутљивац. “Сви цари и краљеви и сви поштени људи их ћерају и они не налазе нигђе мјеста, нако међу слијепим и безумним народом, који више лажам него ли истини вјерују, као што и тога калаша за светињака и за чудотворца почитују а да је богоугодни човјек не би к њему ни приступили. Он каже да је посланик цара небескога и да има дара од Бога више него сви цари и краљеви, да га пушка не може убити и да на његово тијело ништа прионути не може”. Свети Петар уочава да је опасност од лажних чудотвораца вишеструка. Они се издају за пророке тако вјешто, да могу да обману просту свјетину. Наивност оних који вјерују безвјернику потиче из духовног сљевила у коме се не распознају истина и лаж, као свјетлост и тама. Само безуман народ може да повјерује у магијску снагу лажног месије и његове опсјенарске могућности које наводно крше законе природног свијета.

Свети Петар ће у свакој прилици дјеловати просветитељски, апелујући на природну разборитост Црногораца. Он ће изврћи руглу чудотворца, чија се чуда не темеље на божанском логосу. Народ који иде за таквим месијом уствари је слијепец који иде за слијепцем, не познајући шта је истина. Тако ће се указати на апсолутну лаж, оних који са становишта магијских сила настоје да утврде своју моћ. Осим тога тобожњи пророци увијек имају и прагматичне циљеве, као што је то случај са

Авакумом, да подстакну ратни метеж и сукобе: “Ја сам дужан и вама казати да је то лажац и пријеварник као што је био у моју младост Шћепан Мали, којег сликати народ за цара почитоваше, не слушајући мојега стрица, покојнога владику Саву”, написаће поред осталог светитељ цетињски. Резигнираним тоном ће закључити да лаковјерност црногорска има своју предисторију. Нарочито је случај Шћепана Малог индикатор свијести, која са лакоћом прихвата авантуриста за владаре. Политичка лаж, увијена у форму демократске реторике, плијени једноставну народну душу, неспремну да одоли слаткорјечивим обећањима. На тај начин, народ ће реаговати и на калуђера Авакума, вјерујући његовом на први поглед убједљивом говору.

Крунски доказ да је ријеч о “пријеварнику” свети Петар ће формулисати на сљедећи начин: “Људи који путем божијем иду не мисле ни за какво зло, нако вазда за добро и не говоре сами себе да су свети, него да су грешни и окајни...” Прави калуђер не може говорити нити чинити зло, још мање себе прогласити за светитеља, нарушавајући тиме смисао хришћанских врлина. Дрскост да се човјек који је био разбојник назове божијим послаником, превазилази разум потврђујући чињеницу да је светост у скромности душе а не гордом истицању властитих особина. Још више чуди да га народ поштује, не прозирући његову лаж; “Не будите безумни”, апостолски ће поручивати свети Петар, рушећи корак по корак повјерење у месијанску улогу дошљака.

Као богохулник, са мноштвом доказаних злочина које је починио у Шумадији, Авакум се осмјелио да чинећи злочине себе промовише за свеца. Но, један човјек истовремено не може бити “крвомутник и светиња”. Његова лаж је тотална, будући да је он у сваком погледу изневјерио смисао Јеванђеља. Поводом случаја са Авакумом, свети Петар ће на јединствен начин резимирати своју хуманистичку слику свијета, проистеклу из његовог хришћанског увјерења. Он каже да Бог “у своје заповиједи забрањује најжесточајним начином свако злочинство и безаконије... Човјек који Бога служи и хоће да буде спасен, неће ни звјера убити, ни рећи да га убију, а камо ли човјека подобнога себе, јер он не жели ничему зла, иако свакому добра помишљајући да су сви од једнога оца Адама и од једне матере Еве и да је Бог свакога створио и заповиједио да једни другим добро чинимо и зло да не радимо”. Овим ријечима је у кратким цртама дат смисао хришћанске антропологије. Учење о једнакости је доминирајући став, везано за човјека, будући да су сви људи истог поријекла, синови истовјетног пра-родитеља. Главни егзистенцијални став о једнакости основ је моралног учења, које обухвата све људе у истој мјери. Чињење зла је недопустиво са становишта религиозног схватања. Као божије створење, сваки човјек је непоновљива

вриједност. Отуда је свако убиство злочин према човјечности али и према Богу, као дародавцу живота. Свети Петар ће једноставном дикцијом покушавати да усади етичке врлине у народну душу, образлажући свој наум најширим теолошким разлозима. Из угла теолошке антропологије, сваки човјек као слика живог Господа посједује аутентичну вриједност. Негирати такву вредност, њеним разарањем, значи директно се супротстављати највишој вољи, односно Створитељу самом.

Петар I се као религиозан човјек снажно супротставља сваком облику магијске свијести као обмани. Магија служи демонским силама, хтоничним божанствима. Њени обреди и ритуали представљају насиље над људским духом. Он говори Црмничанима (1830): “О Боже мој чудне љепоте, чудна безумија и чудна сујевјерија и злога промишљенија”. Вјеровање у вјештице, вампире и вједогоње, је највиши облик душевног помрачења. Сујевјерје је лажна свијест, замагљивање истине повјерењем човјека према нечистим силама. Циљ је да се неким наводно наднаравним моћима овлада природним токовима. Осим тога циљ магије је да утиче на понашање људи, контролише или управља одређеним радњама, догађајима или појавама. Митрополит осуђује сујевјерност као бесмислицу кадру да заведе само необразовани народ. “Како могу људи тим проклетим бајалицама вјероват”, срди се цетињски владика Петар I, разочаран чињеницом да народ више вјерује лажним пророцима него ли јеванђељу Христовом. Јер, само је Један који ствара, један који може да “васкрсне његовом силом и благовољењем”.

У том смислу чуда која постоје у религији долазе од Творца, док чудо у магијским опсјенама, само је обмана наших чула и разума. “Проклетом бајалицом”, не треба вјеровати, нити их поштовати за месије, поручује свети Петар. Жестоким проклетством он ће уклетити сваког ко не буде послушао његову ријеч вјере, утолико што на мјесто које припада вјери није дозвољено инсталирати лажну вјеру, и тиме унизити смисао вјеровања.

Петар I је образован владар, свјестан опасности које вребају да поколебају дух заједнице, непостојећим представама. Међутим, оптерећење магијским силама вуче коријен из архео-митских слојева народне свијести, паганског наслеђа утканог у народном памћењу. Митрополит је предузео све мјере да очисти народну свијест од претхришћанских симбола, стварајући услове за развој религијског образовања. Замисао о катартичком прочишћењу народне душе од паганских вјеровања, замјена поганске симболике религиозним ставом спада у примарне задатке мисионарског рада Петра I. Он хоће да створи такво расположење у коме ће се јасно распознавати границе између мита и религије, илузије и истине. Тим начином потискују се ирационални елементи у други план,

јачањем религиозног духа као истинитог теоријског и практичног становишта. Смисао религије као везивне супстанце народног јединства митрополит Петар I ће истицати у свакој прилици, тежећи да то јединствено обликотворно начело народног духа ситуира у принципе трансценденције.

Петар I ће правилно уочити везу између магијског обреда и политике. Када говори о Авакуму, упоређује га са Шћепаном Малим, будући да се обојица служе опсјенарским вјештинама. Манипулације у политици почивају на завођењу масе, онеспособљавањем разума за нормалну процедуру мишљења. Идеологизација свијести у идеолошком начину мишљења је свеобухватна. Идеолози у свим временима знају за илузионистичке замке којима лове лаковјерне сљедбенике. При том као у магијском ритуалу, рачуна се са човјеком не као индивидуом већ дијелом неког колектива. Човјек у маси постаје подложен за различите врсте хипнотизерских експеримената, који као да долазе из поља чисте магије. У случајевима када се лаж намеће за истину, јер личи на истину, а ипак је лаж, човјек је обневидио до нивоа када свијест не може здраво да расуђује. Петар I ће указати на опасност поробљавања људског ума јер је то негација наше слободе и одговорности. Изманипулисани човјек живи лажно, крећући се у свијету лажних вриједности. Тако се показује да се само са јасним вриједносним оријентацијама можемо одупријети лажним месијама и њиховим опаким наумима да овладају човјековом душом. Само као индивидуално биће тј. личност са даром слободног одлучивања могу се правити избори, утемељени на разуму и слободи.

Зато ће Петар I истицати цркву као Свето мјесто, на коме се слави истина, али и жестоко критиковати свештенике када прекрше морални аманет. Он поручује Ришњанима 1808. године: “Калуђери имају гледати своје манастирске после и не мијешати се у дјела мирскијех свештеника, а мирски свештеници . . . ваља да су свјетило и огледало народу, пастири и учитељи, војди и наставници словенскога стада Христово”. Митрополит најоштрије прозива, када се унизи свјештенички позив, пријети рашчињењем или прогонством. За њега нема повлаштених каста у друштву, утолико што су сви у једнакој мјери подређени моралном закону. Осуда неморала погађа све извршиоце, не бирајући ком слоју друштва припадају. Јер су сви обавезни да поштују људске и божанске законе а “црне капе” треба да буду примјер за све чланове заједнице.

Петар I стараће се, од кад му је повјерена Црна Гора, да установи њено унутрашње јединство. Несрећни владика Петар, како сам себе потписује у посланици Црногорцима и Брђанима 1812, радиће непрестано на смањивању безакоња и самовољства, да би на тај начин увео норму цивилизованих народа. Поштовање цркве је посебно значајно

као доказ њиховог трајнијег усвајања: “Сваки народ у свијет почитује своје богомоље, христјани и латини своје цркве, калвини и лутерани своје кирке, Турци своје џамије, Чифути своје синагоге, идолопоклоници своја капишта и сваки се чува како от живог огња да не узме што из онога богомољита мјеста у које му се име божије слови”, написаће митрополит Његушима 1813. Народи овога свијета треба да поштују цркву, своју или туђу, резонује владика. Отуда проистиче и светост цркве и неповредивост црквене имовине чија сигурност је основ сваке друштвене сигурности. Познавањем различитих вјерских традиција и њихових обичаја, митрополит Петар I ће показати и своју образовну и духовну ширину. Он ће правилно указати Црногорцима на чињеницу да сваки народ, поштујући различите вјерске орјентације, поштује и њихове вјерске институције. Поштовањем богомоља, различитих у зависности од вјера којима припадају, изражава се најдубље схватање смисла вјеровања, али и показује степен зрелости у друштвеној свијести. Тако ће Митрополит изрећи суштински модерну мисао да поштовањем цркава, џамија, синагога у ствари одајемо признање светим мјестима на којима се различитим начинима слави исто божије име. Тако је право на заштиту цркве, једно од најбитнијих људских права, утолико што се тим правом гарантује неповредивост црквених институција.

Свети Петар Цетињски ће својим посланицима и цјелокупним залагањем стварати јединствену основу народног бића. Као прави ујединитељ Црне Горе он ће поступно развијати идеју заједнице како би на њеном темељу изградио вриједносне критеријуме друштвеног понашања. Развијањем сабирне друштвене свијести, израсле на схватању заједништва, историјског и географског, вјерског и националног, осјећања јединства унутрашњег и спољашњег, израстаће непобједиви дух и потреба за слободним животом. Моралним и духовним упутствима, али и правним регулисањем друштвеног живота, идеја заједнице добијаће конкретан облик компактног политичког и државног организма. Свети Петар ће неумољиво бдјети над остваривањем унутрашњег савеза, указивати на исправан пут његовог устоличења, жигосући сваку неправилност. Тако ће се јединствени дух Црне Горе стварати на цијелој територији обухватајући сва племена, регије, али и појединце као чланове јединствене заједнице. Свети Петар ће оштро прозвати све који стоје као запрека на путу јединства, указујући са подједнаким жаром на уклањање преступника, затим лажних пророка, рушитеље цркава, отимаче и убице и све људе склоне разним врстама неприличних дјела. Он ће збрисати сваку помисао да се неистина прогласи за истину, пророк за врлину и добро дјело. Унутрашња стабилност постиже се залагањем свих чланова заједнице, будним мотрењем али и кажњавањем сваког

преступа без изузетка. Петар I помно ће пазити да већ у зачетку сасијече зло, како би смисао заједништва остао нетакнут. Он се обрушава на све што је не-право да би указао на оно што је право, на сваку не-истину да би сачувао истину.

Учвршћивањем унутрашње супстанце, оснажио је Црногорце да заједнички дјејствују и у ратним операцијама. Извојеване побједи свједочиће колика је снага народног духа и каква је вриједност идеје заједништва када се примјени у практичном искуству. Идеја заједнице била је водилја у свим прегнућима, снага која је скупљала разнородне регије и нахије, братства и племена у јединствену цјелину. Тако ће свети Петар, првенствено јачином својих ријечи, утицати на стварање Црне Горе, у којој више није било мјеста за подјеле на старим основама. Свети Петар ће својим богатим духовним искуством правовремено радити на спречавању сваког облика поремећаја у бићу народа, побуђивањем здравих инстиката живота. Рад на унутрашњој повезаности подразумијевао је слогу и послушност као начела на којима се утврђује заједница. Одстрањивањем сваког лошег наума или дјела, као и духовним отржењем, свети Петар ће трајно обиљежити вријеме у коме је живио, остављајући мудре поуке и за будућа покољења. Његова разборитост, освједочена његовим ријечима и још више дјелима, надахнуће Црногорце на пут заједничког живљења, пут на коме се ако се пажљиво слиједи престају подјеле.

Sonja TOMOVIĆ-ŠUNDIĆ

PETAR THE FIRST, A SAINT AND A RULER

Summary

In this text Sonja Tomović-Šundić analyzes the spairitual and political work of Peter. Saint Peter is one of the most remarkable persons in montenegrin history, the ruler who unified his country by his military, legislative and pilosophical spirtual work.

“The” Messages, as the special kind of direct communication with larders, important individuals or tribes, have a special place in his work. These “Messages” are valuable not just for their undoubtable literal value, but also because they represent the means by which he managed to perform human-spirtual reform oy Montenegro. That is how Saint Peter, by low regulatives”Stega” and Messages the acomplishes the commplex internal transformation of Montenegro, creating a modern state organization on the basis of her classical values.